

ชุมชนเข้มแข็ง
อยู่เย็นเป็นสุข

ชุมชนเข้มแข็ง อยู่เย็นเป็นสุข บทเรียนจาก 30 กรณีศึกษา

ดร.เลรี พงศ์พิศ

1. ชุมชนเข้มแข็ง

1. “อยู่เย็นเป็นสุข” ที่บ้านลาดบอน (อยุธยา)
2. “คอยรู้ตัวดีกว่า” รากเหง้าและครีธา คือพลังขับเคลื่อนชุมชน (กทม.)
3. แหลมรุ่งเรือง “บ้านมั่นคงประหยัดพลังงาน” (ระยอง)
4. “กาแฟและความสุข” ที่กาแปะฮูลู (ยะลา)
5. ปกครองธรรมาภิบาล สานสัมพันธ์เกื้อกูล (กาญจนบุรี)
6. จากกองทุนสวัสดิการตำบลน้ำขาว สู่กองทุนสวัสดิการระดับชาติ (สงขลา)
7. ประชาสวัสดิการชุมชน ตำบลน้ำเกี๋ยน (น่าน)
8. พลิกวิกฤติ สร้างงาน ประสานแนวร่วมครบวงจร (ประจวบคีรีขันธ์)

1. "อยู่เย็นเป็นสุขที่บ้านลาดบอน" (อยุธยา)

บ้านลาดบอน ตำบลลาดชิด อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นชุมชนเล็กๆ ที่ประชากรส่วนใหญ่ยังมีอาชีพทำนา แม้ว่าจะน้อยลงกว่าเมื่อก่อนเนื่องเพราะการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ซึ่งมาตั้งโรงงานอยู่ใกล้บ้านเข้ามาทุกที

ชาวบ้านที่นี่ยพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ไม่ใช่โดยการต่อต้านหรือปิดตัวเอง แต่ก็ไม่ได้ยอมทุกอย่างโดยดุษฎี พวกเขาปลูกผักสวนครัวตามรั้วและหลังบ้าน มีผักและไม้ผลในเวลาเดียวกันก็พึ่งพาอาศัยตลาดเคลื่อนที่ที่เข้าออกหมู่บ้านวันละหลายคัน แต่ก็หาวิธี "ควบคุม" สินค้าที่เข้ามาให้ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ไม่ให้เป็นอันตรายพิษต่างๆ

มีการจัดการกองทุนหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทุนในการลงทุนประกอบอาชีพต่างๆ เอาเงินจากดอกเบี้ยส่วนหนึ่งไปซื้ออุปกรณ์ของใช้เพื่อส่วนรวม มีการจัดการเรื่องยาเสพติดอย่างเข้มงวดและได้ผล ร่วมโครงการ To Be Number One โครงการเมืองน่าอยู่ โครงการรักสุขภาพ และโครงการต่างๆ ที่หน่วยงานของรัฐลงไปสนับสนุน ให้ความร่วมมือกับทุกหน่วยงานเป็นอย่างดี

ชุมชนลาดบอนมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีคณะกรรมการของกลุ่มและ

โครงการต่างๆ ที่ร่วมมือกันทำงานอย่างพร้อมเพรียง และสมาชิกในชุมชนมีความสามัคคี พยายามหาทางสร้างเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดในชุมชน ความท้าทายของคนชนบทที่อาศัยอยู่ใกล้เมืองหลวง ซึ่งถ้าไม่เข้มแข็งจริงๆ คงถูกกลืนหายไปในช่วงยุคใหม่ที่อยู่กันแบบตัวใครตัวมัน เป็นชุมชนที่ได้รับรางวัลมากมาย เพื่อรับรองความเข้มแข็ง และประสิทธิภาพของการดำเนินงาน

2. "คอยรุดตั๊กว่า" รากเหง้าและศรัทธา คือพลังขับเคลื่อนชุมชน (กทม.)

"ชุมชนแผ่นดินทองคอยรุดตั๊กว่า" หมู่ 5 แขวงโคกแฝด เขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร

"บ้านลำไทร" แห่งนี้มีอายุกว่า 130 ปี เมื่อครอบครัวแรกๆ จากปัตตานีมาตั้งถิ่นฐานที่นี่ ยุคที่คลองแสนแสบยังเต็มไปด้วยขุยมะพร้าว ป่าอ้อ ป่าแขม ต่อมาในปี 2492 ได้มีการสร้างมัสยิดหลังแรกให้ชื่อว่า "คอยรุดตั๊กว่า" หมายถึง "ผู้มีความรักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า"

ชุมชนมุสลิมถือว่า ศาสนาอิสลามเป็นธรรมนูญชีวิต เป็นหลักปฏิบัติตั้งแต่เกิดจนตาย มีหลักการที่ครอบคลุมทุกเรื่องและทุกย่างก้าว เริ่มต้นจากชีวิตในครอบครัว ซึ่งพ่อแม่จะต้องดูแลรับผิดชอบความเป็นอยู่ที่ไม่ได้แยกศาสนาจากการดำเนินชีวิต การทำงาน การทำมาหากิน

การเลี้ยงดูลูก อะไรที่เหลือน่ากว่าแรงก็ให้ชุมชนเข้าไปช่วย โดยมีการแบ่งกลุ่มบ้านออกเป็น 12 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีหัวหน้าคอยช่วยเหลือสมาชิก

เด็กๆ เรียนศาสนาตั้งแต่อายุ 7 ขวบ ให้มีฐานชีวิตที่หนักแน่น และให้วิถีชีวิต รวมทั้งชีวิตทางสังคมทั้งหลายอยู่บนฐานศาสนา ไม่ใช่กลับกัน เพราะนั่นคือการยอมสยบต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ้นไหลไปตามโลก อันเป็นปัญหาของชุมชนทั่วไป แต่ไม่ใช่ที่นี่ ซึ่งระดมการสร้างฐานศาสนาทั้งในครอบครัว และการอบรมฤดูร้อนทำให้คนมีหลักคิดหลักปฏิบัติ ทำให้รู้รากเหง้าและภูมิใจถิ่นฐานบ้านเกิด ไปที่ไหนก็อยากกลับไปอยู่บ้าน ช่วยกันพัฒนาชุมชนของตนเอง

ที่นี่มีการจัดการเรียนรู้เรื่องอาชีพต่างๆ เพราะทำอย่างเดียวไม่สามารถอยู่รอดได้ ทำการเกษตรปลอดสาร ปลูกพืชผัก เลี้ยงสัตว์ ทำข้าวกล้อง เพื่อเป็นอาหารปลอดภัยในท้องถิ่น เริ่มจากเด็กๆ แล้วค่อยๆ เข้าไปถึงครอบครัวของเด็ก และเชื่อมโยงให้เห็นว่าการรักษาความสะอาด การรับประทานอาหารที่ดี ปลอดสารเคมี อนามัย สิ่งแวดล้อม มีสอนอยู่ในคัมภีร์อัล-กุรอาน

ที่นี่เป็นชุมชนเรียนรู้ ตั้งเอาสถาบันอุดมศึกษาลงไปจัดการศึกษาในชุมชน เปิดห้องเรียนธรรมชาติ ห้องเรียนในชีวิตจริง ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ เรียนแล้วทำให้ชีวิตดีขึ้น เรียนในชุมชนเพื่อจะได้

อยู่ในชุมชนได้ด้วยคามภูมิใจและมีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่ารางวัลต่างๆ มากมายที่ชุมชนแห่งนี้ได้รับเสียอีก เป็นตัวอย่างของชุมชนชาวเมืองหลวงที่ยืนหยัดอยู่ได้อย่างเป็นตัวของตัวเอง ไม่ถูกกลืนหายไปกับกระแสสังคมสมัยใหม่อันรุนแรงนี้

3. แหลมรุ่งเรือง “บ้านมั่นคงประหยัดพลังงาน” (ระยอง)

ชุมชนแหลมรุ่งเรือง มีเนื้อที่ราชพัสดุอยู่ 23 ไร่ที่ปลายแหลมบริเวณปากน้ำระยอง เป็นที่ที่ชาวประมงจากที่ต่างๆ แรกๆ มาหลบพายุมาพักชั่วคราว ต่อมาก็ปักหลักอาศัยอยู่ที่นี่ ไม่มีทะเบียนบ้าน ไม่มีน้ำ ไม่มีไฟและระบบสาธารณสุขใดๆ อยู่กันตามบุญตามกรรม กลางคืนออกไปหาปลา กลางวันกินนอน มีโอกาสก็ทำบุญร่วมกันบ้างตามเทศกาลสำคัญเท่านั้น

ชุมชนได้รับการรับรองเมื่อปี 2545 มีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปช่วยชาวบ้านให้รวมกลุ่มกัน เริ่มด้วยการทำศาลาเอนกประสงค์สถานที่พบปะและทำกิจกรรมส่วนรวมแทบทุกอย่าง ที่สำคัญได้มีการพูดคุยกันว่าจะแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกันได้อย่างไร จนเกิดโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ทำแนวป้องกันการพังทลายของริมฝั่ง การสร้างสนามกีฬาให้เด็กๆ จนกระทั่งถึงการทำกลุ่มออมทรัพย์ และ

การสร้างที่อยู่อาศัยถาวร ไม่ให้อยู่กันในพื้นที่ที่ไม่เหมือนบ้านแบบนั้น โดยได้รับการสนับสนุนจากงบประมาณของรัฐผ่านพอช. (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน)

กระบวนการทั้งหมดเกิดจากการประสานการเรียนรู้ หันหน้าเข้าหากันเพื่อช่วยเหลือกัน และร่วมกันสร้างหลักประกันให้ชีวิตมีความมั่นคง มีปัจจัยสี่ มีน้ำ มีไฟ มีบ้าน ผ่อนส่งได้ไม่เหลือปากว่าแรง มีกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งเป็นสถาบันการเงินของชุมชน แห่เงินกู้เพื่อการใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ การซ่อมเรือ การซื้ออุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งที่พึ่งพิงยามฉุกเฉิน แทนที่จะวิ่งหาเงินกู้ดอกเบี้ยแพงๆ เหมือนเมื่อก่อน

แม้จะเป็นชุมชนเล็กๆ และดูเหมือนว่าต้องทำมาหากินกลางคืนนอนกลางวัน แต่พวกเขาก็มีเวลาพอที่จะทำโครงการต่างๆ ร่วมกันมากมาย เช่น โครงการเชื่อนยางป้องกันการพังของชายฝั่ง โครงการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ โครงการบ้านปลา ธนาคารขยะชุมชน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และโครงการสวัสดิการผู้นำชุมชน เป็นต้น

4. “กาแฟและความสุข” ที่กาแป๊ะฮูลู (ยะลา)

บ้านกาแป๊ะฮูลู ตำบลเบตง อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ชื่อหมู่บ้านมาจากชื่อลำธารกาแป๊ะซึ่งอยู่ทางเหนือ (ฮูลู) เป็นชุมชนขนาดใหญ่เกือบ

400 ครอบครัว ทำสวนยาง สวนไม้ผล และปลูกกาแฟ มีการรวมกลุ่มกัน เพื่อจัดการเรื่องการผลิต การตลาดร่วมกัน

การปรับบทบาทจากผู้ผลิตมาเป็นผู้ประกอบการเป็นเรื่องยาก ชุมชนได้เรียนรู้ว่าพวกเขาไม่มีประสบการณ์ การออกไปสู่ตลาดใหญ่ซึ่ง การแข่งขันสูงต้องมีความพร้อมมาก การมีวัตถุดิบไม่ได้เป็นข้อได้เปรียบ ถ้าหากจัดการไม่เป็น

พวกเขาได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการที่เข้ามาวิเคราะห์ ปัญหาต่างๆ ให้ และหาทางช่วยพัฒนาการจัดการการผลิต การตลาด การบรรจุภัณฑ์ และการดำเนินการทุกขั้นตอน ทำให้ “กาแฟโบราณ” ของพวกเขาได้รับการจัดให้เป็นหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

วันนี้กลุ่มมีสมาชิกกว่า 60 คน มีฝ่ายจัดซื้อ ฝ่ายผลิต ฝ่ายขาย ฝ่ายจัดเก็บ ฝ่ายการเงิน ฝ่ายบัญชี และมีระบบในการดำเนินงาน ที่สำคัญ พวกเขามีความมั่นใจว่า ด้วยความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ น่าจะทำให้การดำเนินงานมีความมั่นคงมากขึ้น

5. ปกครองธรรมาภิบาล สานสัมพันธ์เกื้อกูล (กาญจนบุรี)

ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี มีอยู่ 8 หมู่บ้าน ทำนาปีละ 2 ครั้ง เลี้ยงวัวจำนวนมาก ได้เรียนรู้การทำแผน

แม่บทชุมชนที่เน้นการจัดการชีวิต จัดระเบียบทางสังคมมากกว่าการสร้างถนนหนทาง ผู้นำชุมชนทั้งกำนันและ อบต. ร่วมมือร่วมใจกันวางแผน และมียุทธศาสตร์เดียว ทำให้หนองสาหร่ายค่อยๆ พัฒนาระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นของตนเอง

มีการจัดการทางเศรษฐกิจโดยการแบ่งกันผลิต ร่วมกันบริโภค เช่น ทำนา ปลุกข้าวโพดอ่อน ทำสวนครั้ว ปลุกผัก ทำน้ำพริกสำเร็จรูป ทำน้ำดื่ม เลี้ยงวัว ผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ทั้งนี้โดยการเชื่อมโยงกิจกรรมเหล่านี้ให้เกื้อกูลกันเป็น "คลัสเตอร์" (cluster) วิสาหกิจชุมชน ต้นข้าวโพดก็เป็นอาหารวัว ขี้วัวก็ส่งเข้าโรงงานปุ๋ยอัดเม็ด เป็นต้น

มีการบริหารจัดการน้ำที่เชื่อมต่อกับชลประทานเข้าสู่ไร่นาสวน ระบายน้ำเสียจากชุมชน จัดการให้เป็นน้ำดีเพื่อใช้ในการเกษตร

ผลิตภัณฑ์ของชุมชนที่เกิดจากการทำแผนแม่บทชุมชน เมื่อออกไปนอกชุมชนจะมีตราประทับแหล่งที่มา ซึ่งรับประกันคุณภาพโดยชุมชน ไม่ว่าจะเป็นน้ำดื่ม น้ำพริก จักสาน ปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ข้าวสารสีเอง และอื่นๆ

ที่นี้ต้องการสร้างเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีธรรมาภิบาล โปร่งใส ทุกคนมีส่วนร่วม

6. จากกองทุนสวัสดิการตำบลบ้านน้ำขาว สู่กองทุนสวัสดิการระดับชาติ (สงขลา)

ครูชบ ยอดแก้ว เป็นอดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านน้ำขาวในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา เป็นผู้ริเริ่มตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนาครอบครัวชีวิตในโรงเรียน โดยให้เด็กออมและให้ครูกู้ ดอกเบี้ยปันผลให้เด็ก และมีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาลให้ด้วย

แนวคิดนี้แพร่หลายออกไปในชุมชนทั้งหมดของตำบลน้ำขาว โดยความร่วมมือของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันทำความเข้าใจกับชาวบ้าน ซึ่งต้องใช้เวลานาน เพราะครูชบย้ำเสมอว่าการออมทรัพย์ไม่ใช่แค่การเอาเงินมารวมกัน แต่เป็นการสร้างวินัยให้ชีวิต สร้างประชาธิปไตยและคุณธรรม รวมทั้งสร้างระบบสวัสดิการให้ชุมชน เป็นเครื่องมือพัฒนาคนอย่างรอบด้าน หรือที่เรียกกันวันนี้ว่าแบบบูรณาการ ครูชบจึงเรียกชื่อกลุ่มออมทรัพย์แห่งนี้ว่า “เพื่อพัฒนาครอบครัวชีวิต”

จากตำบลน้ำขาว แนวคิดนี้แพร่ออกไปทั่วสงขลาและทั่วประเทศ เช่นที่จังหวัดตราด ซึ่งพระอาจารย์สุบิน ปณีโตได้ไปเรียนรู้จากครูชบแล้วนำมาเผยแพร่จนกว่าครึ่งหนึ่งของจังหวัดมีกลุ่มออมทรัพย์ เช่นเดียวกับที่จันทบุรีและจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งพระสงฆ์ไปเรียนรู้ ไปฝึกอบรมที่วัดของพระอาจารย์สุบินที่ตราด แล้วนำไปเผยแพร่ในจังหวัดของตน

วันนี้ครูชมมาเริ่มโครงการใหม่ เป็นกองทุนสวัสดิการวันละบาท โดยเริ่มจากตำบลน้ำขาวและทุกตำบลในจังหวัดสงขลา วางเป้าหมายว่า ภายในปี 2551 จะมีกองทุนสวัสดิการครบทุกตำบล และประชากรครึ่งหนึ่ง หรือประมาณห้าแสนคนจะเป็นสมาชิก ทั้งนี้โดยขอให้รัฐสมทบ 1:1 ซึ่งหากว่าสามารถดำเนินการได้ทั่วประเทศ และรัฐบาลสมทบเพียงตำบลละ 100,000 บาท เท่ากับปีละ 750 ล้านบาท ก็จะเกิดระบบสวัสดิการที่ครอบคลุมประชากรถึง 50 ล้านคน ปัจจุบันถ้าสมทบ 200,000 บาท ต่อตำบล รัฐจ่ายปีละ 1,500 ล้านบาท ก็จะไ้ระบบสวัสดิการที่ครอบคลุมทั่วประเทศ ปัจจุบันรัฐใช้เงิน 1,500 ล้านบาทดูแลผู้สูงอายุได้แค่ 700,000 คนเท่านั้น

7. ประชาสวัสดิการชุมชน ตำบลน้ำเกียน (น่าน)

ตำบลน้ำเกียน กิ่งอำเภอภูเวียง จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองน่านเท่าใดนัก วิถีชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะเด็กเยาวชนจึงอยู่ใกล้สิ่งยั่วยวนต่างๆ รวมทั้งยาเสพติด ซึ่งเป็นเรื่องรุนแรงสำหรับชุมชนกว่าจะจัดการกับปัญหาเสพติดได้ ก็ต้องใช้พลังของชุมชนทั้งตำบลภายใต้การนำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ ครู และหมออนามัย หรือที่เรียกกันว่า บวร (บ้าน วัด โรงเรียน สถานอนามัย) ทำให้น้ำเกียนมีชื่อ

เสี่ยงในเรื่องการจัดการกับปัญหาเสพติดโดยชุมชน ก่อนที่รัฐบาลจะประกาศจัดการเรื่องนี้อย่างจริงจังในปี 2546

น้ำเกียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ว่า การต่อสู้ปัญหาเสพติดจำเป็นต้องสร้างชุมชนเข้มแข็งในทุกด้าน ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และต้องพัฒนาอย่างมีระบบ มีแบบมีแผน ไม่ใช่ทำตามที่หน่วยงานต่างๆ นำโครงการมาให้ มีพิมพ์เขียวมาให้

น้ำเกียนได้ทำแผนแม่บทชุมชน มีเป้าหมายที่จะสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกันค้นหาทุนของท้องถิ่น ทุนทรัพยากร ทุนความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางสังคม ค้นหาศักยภาพของชุมชน ให้รู้จักตัวเอง ค้นหาปัจจุบันเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน ทำให้ครอบครัวพึ่งตนเองได้ ทำให้ชุมชนอยู่อย่างพอเพียง ทำให้เกิดระบบสวัสดิการ มีกองทุนสวัสดิการ มีออมทรัพย์ พื้นระบบความสัมพันธ์เครือญาติ สืบสาวเก่าผี หรือผีปู่ย่า (ผีประจำตระกูล)

นอกนั้นมีนิคมอาชีพ ซึ่งมีกิจกรรมสำคัญๆ เช่น โรงงานน้ำดื่ม บรรจุนวด โรงงานอิฐบล็อก มีกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ซึ่งมีกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม

นับเป็นเรื่องท้าทายชวนน้ำเกียนว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มันคงจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ จะขับเคลื่อนด้วยตัวเอง และทำให้เกิดความ

พอเพียงในชุมชนได้อย่างยั่งยืนหรือไม่

8. พลิกวิกฤติ สร้างงาน ประสานแนวร่วมครบวงจร (ประจวบคีรีขันธ์)

ชุมชนหนองกลางดง ตำบลคิลาลอย กิ่งอำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นชุมชนที่ทำการเกษตรทั้งปลูกสับปะรด อ้อย ยางพารา ทำนา และปลูกผัก มีปัญหาเหมือนๆ กับชุมชนทั่วไป เกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อได้ผู้ใหญ่นักบ้านคนใหม่ชื่อ โชคชัย ลิมประดิษฐ์ นักเลงเก่า คนที่สารถาพว่าเคยเลวมาก แต่สำนึกได้ กลับใจ ต้องการรับใช้สังคม

ชุมชนที่นี่ทำแผนแม่บทชุมชน ได้เรียนรู้ ได้ทำข้อมูล และมีแผนพัฒนาตนเอง ได้ค้นพบทุนท้องถิ่นหลากหลาย ทุนทางปัญญา-จิตใจ ทุนความรู้ ทุนสุขภาพร่างกาย ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนสวัสดิการกลาง และอื่นๆ

ผู้ใหญ่นักบ้านนำชาวบ้านไปดูงานที่ไม่เรียง อำเภอนาง จังหัด นครศรีธรรมราช นำสิ่งที่ได้เรียนรู้กลับมาประยุกต์ใช้ทันที เริ่มทำแผนแม่บทชุมชน เก็บข้อมูล และนำความจริงมาพูดกัน ทำให้พบว่าหนี้สินของชาวบ้านที่พบปีแรกนั้นตั้ง 13 ล้านบาท ต้องคิดกันว่าจะลดหนี้ลงอย่างไร ต้องมีกิจกรรมที่ตอบสนองปัญหานี้โดยชุมชนร่วมคิดและร่วมกันจัดการ จึงเกิดร้านค้าชุมชน และกองทุนชุมชนขึ้น

ที่หนองกลางดง แพนแม่บทชุมชนเป็นเพียงเครื่องมือการเรียนรู้ ต้องมีกิจกรรมตามมาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจริง แต่อันดับแรกต้องเปลี่ยนที่ความคิด ผู้ใหญ่โชคชัยบอกว่า คนหนองกลางดงต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เหลือบ่ากว่าแรงค่อยขอให้คนนอกมาช่วย “คำตอบอยู่ที่หนองกลางดง ไม่ได้อยู่ที่แหล่งงบประมาณ เงินเป็นเรื่องเล็ก แต่ความรู้สีก้นใจของคนในชุมชนเป็นเรื่องใหญ่กว่า”

วันนี้หนองกลางดงมีกลุ่มอาชีพต่างๆเกิดขึ้นทั้งหมด 13 กลุ่ม มีกิจกรรมในแต่ละกลุ่มรวมแล้วคงมากกว่า 30-40 กิจกรรม ถักทอกันเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีพลังขับเคลื่อนด้วยตัวของมันเอง โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากรัฐหรือภายนอก ถ้ามีคนช่วยก็ไม่ปฏิเสธถ้าหากทำไปในทิศทางของการพึ่งตนเองของชุมชน

ผู้ใหญ่โชคชัยสรุปว่า “วันนี้เรื่องแผนชุมชน ข้อมูลชุมชน เป็นเรื่องการฝึกคนให้คิด ก็จะทำให้จิตสำนึกอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรม ก็จะสามารถแก้วิกฤติของตนเองได้ นั่นคือความมั่นใจในผลการดำเนินวิถีการพึ่งตนเอง”

บทเรียนจาก "ชุมชนเข้มแข็ง"

ชุมชน 8 กรณีศึกษานี้มีอยู่หลายปัจจัยร่วมที่ทำให้เป็น "ชุมชนเข้มแข็ง"

ประการแรก ทั้งหมดเป็นชุมชนเรียนรู้ เรียนรู้จักตัวเอง รู้จักศักยภาพ รู้จักปัญหา และหาทางแก้ไขปัญหาด้วยความรู้ ประการที่สอง ชุมชนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ ประการที่สาม มีผู้นำที่เข้มแข็ง ประการที่สี่ มีระบบการบริหารจัดการที่ดี

กรณีบ้านลาดบอนที่อยุธยา กาแป๊ะฮูลูที่ยะลา ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษาในการเรียนรู้และการจัดการกิจกรรมในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน การทำกาแฟโบราณและจัดจำหน่ายออกสู่ตลาดกว้าง

กรณีบ้านมั่นคงประหยัดพลังงานเป็นการส่งเสริมสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งประสานความช่วยเหลือจากองค์กรของรัฐ เน้นการเรียนรู้และการทำโครงการจัดสวัสดิการชุมชน จนกระทั่งเกิดโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนมีกิจกรรมหลากหลายร่วมกัน

กรณีหนองสาหร่ายที่กาญจนบุรี นำเกียนที่นาน และหนองกลางดงที่ประจวบคีรีขันธ์ มีการทำแผนแม่บทชุมชนอย่างเป็นระบบ

และได้ทั้งแผนและได้ผลดี เป็นกรณีที่เด่นเพราะเน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่าผลลัพธ์ จึงได้ผล ไม่เพียงแต่ได้แผนเหมือนที่อื่นๆ

กรณีน้ำเกียนและกรณีน้ำขาวของครูชบเป็นกรณีที่ชุมชนเป็นผู้กันคิดดำเนินการเองอย่างโดดเด่นตั้งแต่ต้น น้ำเกียนมีชื่อเสียงเรื่องการแก้ปัญหาเสพติดมาก่อน ครูชบด้านออมทรัพย์ที่มีสวัสดิการ เป็นสองกรณีที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสร้างนวัตกรรมเพื่อสังคม และได้รับการยอมรับว่าเป็นต้นแบบสำหรับชุมชนทั่วประเทศ

ขณะที่กรณีคอยรุดดีกวานั้น แสดงให้เห็นพลังของศาสนาที่กลมจะกลืนกับวิถีของชุมชน มีการปรับประยุกต์ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสังคม มีความยืดหยุ่น ไม่เคร่งครัดจนเกิดความขัดแย้ง เพราะความคิดสุดขั้วและแบ่งฝ่ายก้าวหน้าและอนุรักษ์

กรณีคอยรุดดีกวา ทำให้เห็นถึงความสำคัญของรากเหง้าและรากฐานชีวิตของชุมชน ซึ่งหากว่ามีกระบวนการเรียนรู้และฟื้นฟูที่ดีก็จะเป็นทุนทางสังคมที่มีคุณค่าสำหรับครอบครัวยุคใหม่ รวมทั้งคนรุ่นใหม่ที่จะแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน

ที่สำคัญคือการเปิดชุมชนให้เป็นห้องเรียนชีวิต ดึงเอาสถาบันอุดมศึกษาลงมาเรียนที่ชุมชน นอกจากได้พลังทางปัญญาจากภายนอกมาช่วยหนุน ยังได้พลังปัญญาของชุมชนเอง ความเชื่อมั่น และการจัดการ

ชีวิตด้วยความรู้จักจริง

ประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนและเป็นคำถามสำหรับกลุ่ม "ชุมชนเข้มแข็ง" มีอยู่หลายประเด็น

หนึ่ง การพึ่งพาอาศัยปัจจัยภายนอก ความช่วยเหลือด้านทุนที่ดี วิชาการ โครงการต่างๆ ถ้าหากเข้ามาในชุมชนเพื่อเสริมและเติมเต็มให้ชุมชนก็น่าจะทำให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น แต่ถ้าหากมาแบบ "เดี๋ยวก" มาเสนอโครงการให้ และชุมชนก็ทำตามเพราะอยากได้โครงการ จะมีปัญหาตามมาหลายอย่าง เกิดโครงการมากมายที่เชื่อมกันไม่ติด ไม่มีพลัง เพราะมาจากหลายแหล่ง หลายองค์กร ไม่มีหลักประกันความมั่นคงยั่งยืนได้ บางทีเงินหมดอาจจะเลิกก็เป็นได้ การได้รับรางวัลมากมายจึงไม่อาจเป็น การรับประกันความมั่นคงอะไรเลยก็ได้ ก็มีปรากฏให้เห็นบ่อยๆ

ถ้าหากโครงการของหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าของรัฐหรือเอกชน เข้ามาเสริมแผนแม่บทที่ชุมชนร่วมกันทำ ก็จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้ ดังที่ผู้ใหญ่อิศดชัย ของหนองกลางดงที่บอกว่า "ชุมชนไม่อาจเข้มแข็งได้ ด้วยความช่วยเหลือจากภายนอก แต่ต้องเป็นเหมือนผลึกที่เกิดขึ้นจากภายในตัวเอง"

สอง การสนับสนุนงบประมาณจากภายนอกเป็นดาบสองคม แม้ว่าชุมชนอาจมีผู้นำและกรรมการเข้มแข็ง มีธรรมาภิบาลดี แต่ถ้า

ระบบไม่ดีและไม่เข้มแข็ง กระบวนการเรียนรู้ไม่หนักแน่นจริง อาจเกิดปัญหาที่น่าเป็นห่วงว่า ชุมชนทำไปเพราะมีงบประมาณสนับสนุน และจบเห่เหล่านั้นอาจนำไปใช้เพื่อการบริโภคที่ไม่มีความจำเป็น เป็นคำถามเพื่อให้มีการติดตามและสรุปบทเรียนเพื่อการปรับปรุง ไม่ว่ากรณีของบ้านมั่นคงที่ระยอง หรือกรณีน้ำเกียน ซึ่งทั้งสองกรณีได้รับงบประมาณสนับสนุนค่อนข้างสูงจากหน่วยงานของรัฐ ทำให้เกิดโครงการต่างๆ จริง แต่การเพิ่มของหนี้สิน เพราะเงินหมุนเวียนสนับสนุนจำนวนมากจากภายนอกก็น่าเป็นห่วง

สาม ปัญหาของชุมชนทุกกรณี คือ การสร้างระบบเศรษฐกิจสังคมของชุมชนที่เข้มแข็งจนสามารถขับเคลื่อนได้เอง ไม่ต้องพึ่งพารัฐหรือภายนอกจนกลายเป็นไม้ในกระถาง ถ้าเขารดน้ำก็สดชื่น ไม่รดก็เหี่ยวเฉา การมีโครงการหลายโครงการไม่เพียงพอ เปรียบได้กับการปลูกพืชแบบเดี่ยว ต้องดูแลเอาใจใส่ไม่ให้ตาย แต่ถ้าทำแบบคลัสเตอร์ หลายสิบกิจกรรมที่เกี่ยวกัน ก็เปรียบได้กับการปลูกแบบวนเกษตร มีไม้หลายชนิดที่เกี่ยวกันจนไม่ต้องรดน้ำหรือดูแลมากมายก็อยู่ได้

ข้อดีของการทำแผนแม่บทชุมชน คือ มีแบบแผนเพื่อการดำเนินการที่เกิดเป็นกิจกรรมต่างๆ มากมายเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนตาม แบบแผนชีวิตที่ชุมชนวางเอง แต่กระนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย

ที่จะให้เกิด "คลัสเตอร์" (cluster) เศรษฐกิจชุมชน ซึ่งมีกิจกรรมหลากหลายเกี่ยวโยงและเกื้อกูลกัน ให้ผลเป็นคุณ หนองสาหร่าย หนองกลางดง น้ำเกียน จะมั่นคงจริงก็ต่อเมื่อมีระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งตนเองได้ เป็นระบบซึ่งจะต้องมีกลไกหลายอย่าง มีระบบย่อยที่สร้างหลักประกันและความมั่นคง เช่น ระบบทุน กองทุนสวัสดิการอย่างครบถ้วน ยอดแก้วที่กำลังดำเนินการอยู่ รวมทั้งระบบสุขภาพ ระบบสิ่งแวดล้อม และระบบการจัดการทุนชุมชนโดยรวม

สี่ ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นดังกล่าวนี้ต้องชัดเจนว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียง คือการสร้างหลักประกันความมั่นคงเริ่มจากครอบครัวไปสู่ชุมชน และขยายวงกว้างออกไปเป็นเครือข่าย และหากมีความพร้อมก็สามารถดำเนินธุรกิจได้ ความพร้อมดังกล่าวคือหลักประกันไม่ให้เสียหายล้มละลาย เพราะความล้มเหลวของการกระโดดเข้าสู่ธุรกิจโดยที่ยัง "พึ่งตนเอง" ไม่ได้ ต้องพึ่งตลาดภายนอก

กรณีที่น่าเป็นห่วงของกาแป๊ะฮูลู คือการทำธุรกิจกาแฟโบราณ โดยที่ฐานเศรษฐกิจชุมชนยังไม่หนักแน่นเพียงพอ ถ้าหากลงทุนลงแรงไปมาก เกิดขาดทุนก็จะเกิดปัญหาหนี้สิน เหมือนกรณีโอท็อปทั้งหลายที่กำลังประสบอยู่วันนี้ การทำธุรกิจเป็นเรื่องดีเพราะมีวัตถุประสงค์ท้องถิ่นเหลือกินเหลือใช้ แต่การทุ่มเทกับธุรกิจขณะที่ฐานชีวิตท้องถิ่นเองยัง

ไม่ดีพอก็เสี่ยงอย่างยิ่ง เลี่ยงเหมือนกับเกษตรกรในระยะสี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งล้มแล้วไม่สามารถลุกขึ้นมาได้ อยู่ในวังวนของหนี้สินแบบไม่มีทางออก

กรณีของ 8 ชุมชนล้วนแต่มีลักษณะเด่นของตนเอง แต่ก็ต้องทวนกระแสสังคมที่รุนแรง เวลาจะพิสูจน์ว่า เป็นชุมชนเข้มแข็งจริง หรือว่าเข้มแข็งเพียงชั่วคราวเพราะมีปัจจัยภายนอกไปเกื้อหนุน

2. คนรักธรรมชาติ ธรรมชาติรักคน

1. บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ: การจัดการป่าและน้ำ
เชิงวัฒนธรรม (น่าน)
2. ปาฏิหาริย์ป่า ปาฏิหาริย์แผ่นดิน (เชียงใหม่)
3. สONGแรงแห่งศรัทธา สู่ความแกร่งกล้าของชุมชน (ยโสธร)
4. เติมวิถีร้อยความหวัง จากชุมคัลงธรรมชาติ (ยโสธร)
5. รักชีวิต รักป่าชุมชน อบต. อีง่อง (ร้อยเอ็ด)
6. เรียนรู้วิถีคนต้นน้ำบ้านต้าโน
จากผู้เฒ่าเล่าขานสู่เด็กน้อย (พะเยา)
7. ชุมชนคนกินปลา เรียนรู้ค่า วิถีปลา วิถีคน (นครพนม)

8. กลุ่มรักษ์เชียงของ สายใย สายน้ำ ปกป้องแม่น้ำโขง (เชียงราย)
9. เมล็ดพันธุ์กลางดงลึก ปลุกสำนึกจิตวิญญาณ (กาฬสินธุ์)
10. เขาคินปูนแหล่สุดท้ายใกล้เมืองหลวง (สระบุรี)

1. บวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ: การจัดการป่าและน้ำเชิงวัฒนธรรม (น่าน)

ชุมชนหลายแห่งที่จังหวัดน่านได้ทำการอนุรักษ์ป่ามาหลายสิบปีแล้ว เช่น ที่อำเภอบ้านหลวง ที่อำเภอบัว โดยเฉพาะที่ตำบลศิลาเพชร และตำบลศิลาแลง และที่ทำให้น่านเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นคือการเกิดขึ้นของกลุ่มฮักเมืองน่าน ซึ่งต่อมาได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิฮักเมืองน่าน บุคคลสำคัญผู้ร่วมก่อตั้งและเป็นประธานในช่วงแรกๆ คือ พระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาสวัดอรัญญาวาส ซึ่งได้นำเอาพิธีบวชป่าสืบชะตาแม่น้ำมาใช้กับกิจกรรมการอนุรักษ์อย่างได้ผล

การบวชป่าสืบชะตาแม่น้ำเป็นความคิดริเริ่มของพระครูมนัส นทีพิทักษ์ อดีตเจ้าคณะอำเภอมะเเจ จังหวัดพะเยา ปัจจุบันเป็นรองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา เป็นกุศโลบายเพื่อให้คนร่วมกันอนุรักษ์ป่าและแหล่งน้ำต่างๆ โดยประยุกต์พิธีกรรมที่ทำกับคนและชุมชนมาใช้กับป่าและน้ำ

ประเพณีการฟื้นฟูแม่น้ำน่านริเริ่มโดยพระครูพิทักษ์นันทคุณ ซึ่งนำคณะพระภิกษุ สามเณร ชาวบ้านและอาสาสมัครต่างๆ เดินมาจาก

อำเภอบ่อเกลือ ซึ่งเป็นต้นน้ำน่าน เดินทางถึงหมู่บ้านใดก็หยุดเพื่อพูดคุยกับชาวบ้าน และเชิญชวนให้ร่วมกันอนุรักษ์แม่น้ำน่าน ทำให้เห็นถึงคุณค่าพิษภัยที่เกิดจากการทำลายสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำ

เดินทางไปจนกระทั่งถึงสุดเขตจังหวัดน่านที่เขื่อนสิริกิติ์ จากนั้นมีการทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำน่านช่วงที่ไหลผ่านตัวเมืองน่าน โดยเชิญชวนประชาชนชาวน่านมาร่วม และมีผู้แทนชุมชนจากทั่วประเทศมาร่วมทอดผ้าป่าและร่วมพิธีด้วย

ในเวลาเดียวกันก็เกิดประเพณีการอนุรักษ์ปลาในแม่น้ำลำห้วยต่างๆ จนถึงวันนี้นับได้มากกว่าร้อยแหล่ง โดยความริเริ่มของนายสมาน ค่ายอาจ ผู้นำชุมชนที่อำเภอท่าวังผา ซึ่งเริ่มต้นด้วยการจัดเขตอภัยทานอนุรักษ์ปลาน้ำจืด แล้วค่อยๆ ขยายเขตออกไป มีผู้คนเห็นด้วยและนำไปทำเช่นเดียวกันในจังหวัดน่านและในจังหวัดอื่นๆ

2. ปาฏิหาริย์ป่า ปาฏิหาริย์แผ่นดิน (เชียงใหม่)

ที่ราบผางเป็นพื้นที่ครอบคลุมสามอำเภอ คือ ชัยปราการ ผาง และแม่ฮ้อย มีประชากรรวมทั้งสิ้นประมาณ 250,000 คน เป็นที่ๆ ผู้คนอพยพย้ายถิ่นมาบุกเบิกตั้งรกรากในระยะสามสิบปี้นี้มากที่สุดพร้อมกับการสัมปทานป่า มีการปลูกไม้ผล เช่น ลิ้นจี่ ลำไย และมาโด่งดั่งด้วยส้ม

โซกูน หรือล้มสาयน้ำผึ้งนับตั้งแต่ปี 2544 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งและความรุนแรงในพื้นที่

ในช่วงเริ่มต้นของวิกฤติ มีพระภิกษุรูปหนึ่งที่เริ่มทำงานด้านการอนุรักษ์ป่า คือ พระอธิการเอนก จนทพญญ ซึ่งบวชเรียนเป็นสามเณรตั้งแต่ยังเด็ก บวชเป็นพระในปี 2523 ที่บ้านสันทรายคองน้อย อำเภอฟาง ได้ไปศึกษาปฏิบัติธรรมที่วัดสวนโมกขพลาราม แล้วกลับมาเริ่มการอนุรักษ์ป่าเคียงดังซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 8,000 ไร่ โดยนำพิธีบวชป่ามาประยุกต์ ทำให้ชุมชน 6 หมู่บ้านที่อยู่ติดกับป่าร่วมกันอนุรักษ์

ชุมชนค่อยๆ เห็นอันติสงส์ของการอนุรักษ์ป่าเมื่อป่าเริ่มฟื้นอาหารป่ามีมากขึ้น น้ำมากขึ้น ชีวิตของชุมชนก็ดีขึ้นตามไปด้วย แต่ปัญหาก็เริ่มเกิดขึ้นอย่างรุนแรงพร้อมกับการมาของล้ม ซึ่งเป็นอุตสาหกรรม การเกษตรขนาดใหญ่ ครอบคลุ่พื้นที่กว่า 300,000 ไร่ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง โอบล้อมนาข้าว ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้เกิดการแย่งชิงน้ำกันอย่างรุนแรง และดูเหมือนว่าอำนาจรัฐเองไม่สามารถปกป้องคนจนและผลประโยชน์ของท้องถิ่นได้

การวิจัยท้องถิ่นของชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้พวกเขามีข้อมูลและมีพลังในการต่อสู้เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งอุดมสมบูรณ์นั้นให้คงอยู่ต่อไป

3. ส่องแรงแห่งศรัทธา สู่ความแกร่งกล้าของชุมชน (ยโสธร)

ป่าโพนงาม-ดงปอ อำเภอกุตุชุม มีเนื้อที่ประมาณ 20,000 ไร่ แม้จะถูกทำลายไปมาก ก็ยังพอมีเหลือไว้ให้เห็นแหล่งอาหารและยา สำหรับคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะในส่วน 8,000 ไร่ ที่ชาวบ้านหนองแห่น ตำบลหนองแห่นร่วมกันอนุรักษ์ พยายามทำแนวกันไฟป่า และมีคนช่วยกันเป็นเวรยามดูแล

นอกจากการอนุรักษ์ป่า ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ เพื่อให้มีรายได้ ไม่คิดแต่จะไปเบียดเบียนเอาจากธรรมชาติ เกิดกลุ่มสตรีทอผ้า ทั้งผ้าไหม ผ้าฝ้าย มีกลุ่มทำลวดหนาม กลุ่มเลี้ยงโคขุน ซึ่งมีวัวอยู่ถึง 400 ตัว

มีคนมาศึกษาดูงาน มาท่องเที่ยววนิเวศ มีที่พักแบบโฮมสเตย์ พยายามทำเกษตรผสมผสานเพื่อทำกินทำใช้ ลดค่าใช้จ่าย แก้ไขปัญหาหนี้สิน มีการจัดตั้งเยาวชนรักป่า หาวีธีให้พวกเขาอยากอยู่ในท้องถิ่น ทำมาหากินที่บ้านแทนที่จะออกจากหมู่บ้านไปทำงานในเมืองกันหมด ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะนอกจากเรื่องเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นเรื่องค่านิยมที่ผิดถูกหลานออกไปแสวงหาวิถีของคนยุคใหม่ในเมือง

4. เดิมวิถีร้อยความหวัง จากชุมคลังธรรมชาติ (โยโสธร)

ป่าดงมะไฟ เป็นป่าใหญ่ขนาด 62,000 ไร่ เป็นป่าสงวนอยู่ในเขตอำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชและสัตว์ แต่ก้เสื่อมโทรมลงไปด้วยการสัมปทานการตัดไม้ ซึ่งเปิดทางให้มีการบุกรุก เหลือให้ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์อยู่ประมาณ 6,000 ไร่ มีหมู่บ้านรายรอบป่าแห่งนี้อยู่ประมาณ 50 หมู่บ้าน ซึ่งได้ใช้ประโยชน์จากป่านี้รวมทั้งคนจากต่างถิ่นมากมายที่ได้มาอาศัยหาเห็ด หน่อไม้ ผัก และสมุนไพรต่างๆ

นอกจากเครือข่ายอนุรักษ์ป่าดงมะไฟแล้ว ยังมีกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ ที่รวมกันเพื่อช่วยกันทำมาหากิน มีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืน กลุ่มหัตถกรรม จักสานจากไม้ไผ่ เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องมือจับปลา กลุ่มโรงสีข้าว กลุ่มสหกรณ์ร้านค้าหมู่บ้าน กลุ่มรถไถเดินตาม กลุ่มสหกรณ์ยา กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มหมอนวดแผนโบราณ

มีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการผลิต เช่น การทำขนมโดยการผสมสมุนไพรจากป่า อาศัยภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ ผสานกันเป็นขนมที่รสชาติดีและมีคุณค่าอาหารอย่าง "ข้าวโป่ง" ซึ่งมีกรรมวิธีการผลิตที่ซับซ้อนและลงตัว เหมือนกับวิถีของชุมชนที่พยายาม

ปรับให้สามารถอยู่ในสังคมวันนี้ได้อย่างลงตัว

5. เมล็ดพันธุ์กลางดงลึก ปลุกสำนึกจิตวิญญาณ (กาฬสินธุ์)

ตำบลนาบอน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ อยู่ในพื้นที่ป่า และเขา มีเขาเล็กๆ อยู่ 6 ลูก มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมาก ทั้งไม้หนานาพันธุ์ สมุนไพร ผักป่า สัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ แต่เป็นป่าที่ตกสำรวจ ชาวบ้านจึงร่วมมือกันตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าขึ้น เพราะเห็นว่าป่า กำลังถูกบุกรุกจากทุกฝ่าย อาหารป่าเริ่มลดลง เพราะมีคนเข้าไปนำหน่อไม้ และสมุนไพรออกมาเป็นการค้า

แนวคิดนี้เกิดขึ้นได้โดยผู้นำและอบต. ร่วมมือกันดำเนินการ โดยการสนับสนุนของชุมชน ร่วมกันออกกฎระเบียบข้อบังคับให้ทุกคนปฏิบัติตาม มีข้อห้ามและบทลงโทษ เพื่อให้ผืนป่า 15,000 ไร่ในภูเขา 6 ลูกคงอยู่ได้ จากสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ไม่กี่คน วันนี้มีกว่า 250 คน โดยให้เด็กเยาวชนจากโรงเรียนต่างๆ มีส่วนร่วม ออกสำรวจพืช สัตว์ สมุนไพร และความหลากหลายทางชีวภาพ ปลุกป่าทดแทน ก่อให้เกิด “กลุ่มนักอนุรักษ์น้อยภูพานาบอน”

เริ่มต้นจากส่งเสริมเด็กๆ เหล่านี้เป็น “นักสำรวจ” ไปสืบค้นหาทุนทรัพยากรของท้องถิ่น ไปเรียนรู้จากธรรมชาติ และไปประเมินเป็นช่วงๆ

ว่าผลของการอนุรักษ์ทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ขึ้นมากน้อยเพียงใด ได้ผลนำมาเสนอเป็นที่น่าตื่นตัวสำหรับชุมชน

6. รักชีวิต รักป่าชุมชน อบต. อีง่อง (ร้อยเอ็ด)

ตำบลอีง่อง อำเภोजตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด มีอบต.ที่เข้มแข็ง พยายามอนุรักษ์ป่าชุมชนซึ่งมีเหลืออยู่เพียง 350 ไร่ โดยการผสมผสานหลากหลายวิธี ทั้งการเปิดประชาคม ทั้งขอให้หลวงพ่อบุญเป็นพี่เลี้ยงของชาวบ้านเทศน์สอนเรื่องอนุรักษ์ป่า รวมทั้งการเสนอให้ อบต.สนับสนุนงบประมาณในการทำถนนรอบป่า รวมทั้งขุดคลองรอบป่าด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันการบุกรุกเอาพื้นที่สาธารณะมาเป็นของตนเอง เหมือนที่เคยเกิดขึ้นตลอดมา จากป่า 700 ไร่ จึงเหลือเพียงครึ่งเดียว

จากความสำเร็จของการอนุรักษ์ป่าผืนนี้ จึงมีการขยายวิธีการเดียวกันไปสู่ป่าอื่นรวมทั้งดอนปู่ตา ซึ่งแม้จะศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็เสี่ยงที่จะถูกบุกรุกเช่นเดียวกัน

การอนุรักษ์ป่าเหล่านี้ใช้งบประมาณทั้งของอบต. และอบจ. และจัดการดูแลโดยอาสาสมัครจากชุมชน

7. เรียนรู้วิถีคนต้นน้ำบ้านต้าใน จากผู้เฒ่าเล่าขานสู่เด็กสี่น้อย (พะเยา)

บ้านต้าใน ตำบลแม่ต้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ในอดีตชาวบ้านมีชีวิตอยู่โดยพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ป่าให้อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย น้ำ ความสงบร่มเย็น แต่เมื่อมีการสัมปทานป่า ไม่นานป่าที่อุดมสมบูรณ์ก็เริ่มทรุดโทรม ความแห้งแล้งมาเยือน เริ่มมีโจรผู้ร้าย เกิดความแตกแยกในชุมชนซึ่งแย่งกันกิน แย่งกันอยู่

ผู้นำชุมชนซึ่งนำโดยพระ ครู ผู้ใหญ่บ้านและผู้เฒ่าชุมชนหันหน้าปรึกษากันอย่างจริงจังเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา เพราะถ้าปล่อยไว้ หมู่บ้านต้องร้าง และผู้คนต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น ซึ่งก็ได้ผลดี ทำให้มีการอนุรักษ์ป่า 4,000 ไร่ไว้ได้ กลายเป็นแหล่งน้ำและแหล่งอาหารให้ชุมชน

การอนุรักษ์ป่าที่นี้ทำทั้งแนวกันไฟ ทำพิธีบวงสรวงสืบชะตาแม่น้ำ และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการเหมืองฝายทั้ง 26 แห่งและที่สำคัญ ชาวบ้านเริ่มทำการวิจัย เก็บข้อมูลทรัพยากรในป่าว่ามีอะไรบ้าง พบความหลากหลายทางชีวภาพอย่างมากมาย โดยเฉพาะผักเห็ด สมุนไพร ต่างๆ ตลอดทั้งปี แตกต่างกันไปตามฤดูกาล

การเรียนรู้เช่นนี้ทำให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าและความสำคัญของป่ามากยิ่งขึ้น ถ้าไม่มีป่าพวกเขาจะไม่มีชีวิต จึงมีการจัดการเรียนรู้ให้เด็กเยาวชนได้สืบทอดจิตวิญญาณการอนุรักษ์ป่า จัดค่ายเยาวชนให้เดิน

ป่า และรู้จักรักและอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบพึ่งพาอาศัยกัน

8. ชุมชนคนกินปลา เรียนรู้ค่า วิถีปลา วิถีคน (นครพนม)

แม่น้ำสงครามเกิดจากเทือกเขาภูพาน ไหลผ่านจังหวัดสกลนคร อุดรธานี หนองคาย ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่ตำบลไชยบุรี อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์บนสองฟากฝั่ง และมีพันธุ์ปลานานาชนิดที่มีรสชาติอร่อยจนขึ้นชื่อว่าอร่อยที่สุดในภาคอีสาน ส่วนหนึ่งเป็นปลาที่ขึ้นมาจากแม่น้ำโขง ขึ้นมาวางไข่และขยายพันธุ์ตามห้วยหนองต่างๆ

นอกจากพันธุ์ปลาแล้วยังมีป่าบุ่งป่าทามซึ่งอุดมด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ พืชผักสมุนไพร รวมทั้งเป็นที่ปลาไปผสมพันธุ์วางไข่ เป็นที่ "อนุบาลปลาโดยธรรมชาติ" ซึ่งปรากฏในงานวิจัยที่บ้านท่องเที่ยวการพัฒนาเอกชนเข้าไปร่วมกันสนับสนุนชุมชนให้ดำเนินการ มี 4 หมู่บ้านเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านละ 30 คน รวมเป็น 120 คน

การวิจัยทำให้ได้ข้อมูลไม่เพียงแต่ทรัพยากร แต่รวมถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ความเป็นมา รากเหง้าเผ่าพันธุ์ของคนในท้องถิ่น สร้างจิตสำนึกให้เกิดความภูมิใจในตัวเอง และค้นพบทุนในท้องถิ่นเพื่ออนุรักษ์ การพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน

ที่ราบลุ่มน้ำสงครามเป็นที่ปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะวัวควายซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากเป็น “ธนาคารเคลื่อนที่” เป็นหลักประกันชีวิตมั่นคงให้ครอบครัวแล้ว ยังเป็นแหล่งปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยคอกได้เป็นอย่างดี

ส่วนการทํานานนั้นไม่ค่อยได้ผลเท่าใดนัก ชาวบ้านคำนวณแล้วได้ผลน้อย ไม่คุ้มทุน ส่วนหนึ่งจึงเลิกทํานาข้าว มาทํา“นาปลา” หมายถึงการหาปลาไปแลกข้าว ทั้งปลาสดและปลาแปรรูปทําเป็นปลาแห้ง ปลาต้ม ปลาร้า ซึ่งมีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของท้องถิ่น

9. กลุ่มรักษ์เชียงของ สายใย สายน้ำ ปกป้องแม่น้ำโขง (เชียงราย)

แม่น้ำโขงเป็นมหานทีที่ให้ชีวิตผู้คนมากมายหลายประเทศ เมื่อมีการดัดแปลงธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน การระเบิดโขดหินเพื่อขยายร่องน้ำเพื่อการค้าการเดินเรือหรืออะไรก็ตามแต่ ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนไปและมีผลกระทบต่อวิถีของชุมชนที่พึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำนี้ ดังกรณีของชาวเชียงของ เชียงแสน จังหวัดเชียงรายที่กำลังประสบอยู่

ชาวบ้านได้ทําการสำรวจวิจัยพบว่ามีปลากว่า 90 ชนิด รวมทั้งปลาหายากและปลาที่ใกล้สูญพันธุ์อย่างปลาบึก ที่ชาวบ้านถือว่าเป็น “ปลาเทพเจ้า” จึงเกิดกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำโขงขึ้น เรียกว่ากลุ่มรักษ์เชียงของ

ให้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์ป่าเทือกเขาตอยหลวงกว่า 4,000 ไร่ด้วย ถ้าหากป่าหมด น้ำก็จะเหือดแห้งไปด้วย

ได้มีการร่วมกันสำรวจวิจัยแบบชาวบ้าน ค้นพบปลา 99 ชนิด เครื่องมือจับปลา 71 ชนิด นำความรู้เหล่านี้ไปเผยแพร่สู่ชุมชนผ่านวิทยุชุมชน ผ่านโรงเรียนต่างๆ ซึ่งนำไปบูรณาการในการเรียนการสอน

ในเวลาเดียวกันก็จัดให้มีการท่องเที่ยวนิเวศ เพื่อส่งเสริมให้เกิดรายได้ และทำให้ได้พันธมิตรจากคนที่มาท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ รวมทั้งเป็นที่มาของรายได้ของชุมชน ซึ่งร่วมกันงดเว้นการจับปลาในฤดูวางไข่

นอกนั้นก็พยายามประสานงานกับฝ่ายการเมือง กับวุฒิสภาเพื่อให้ร่วมกันหาทางแก้ไขในระดับนโยบาย ระดับประเทศและระหว่างประเทศ

10. เขาหินปูนแหล่งสุดท้ายใกล้เมืองหลวง (สระบุรี)

แม้จะดูเหมือนว่า เขาถูกแล้วถูกเล่ากำลังถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นปูนและอุปกรณ์ก่อสร้างอย่างง่ายดาย แต่ก็มีคนมองเห็น "คุณค่า" มากกว่า "มูลค่า" ที่ถูกขุดมาปกป้องสิ่งแวดล้อมและยืนหยัดอยู่ได้ตลอดมา แม้จะดูเป็นกรณีพิเศษหรือยกเว้นก็ยิ่งดี เพราะอย่างน้อยยังมีข้อพิสูจน์ว่า

จิตสำนึกสาธารณะมีอยู่จริง เพียงแต่ส่วนใหญ่มักถูกรองรับเท่านั้น

ป่าชุมชนเขาพระพุทธรูปน้อยมีพื้นที่ประมาณ 1,600 ไร่ รวมพื้นที่บนเขาแล้วประมาณ 6,000 ไร่ เป็นป่าที่ยังคงระบบนิเวศที่สมบูรณ์ ครอบคลุมเขตพื้นที่ตำบลท่าตูมและตำบลสองคอน อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี สมบูรณ์ขนาดที่ยังมีเลียงผา หรือ “ม้าพระอินทร์อันสง่างาม” สัตว์ป่าหายากยิ่งวันนี้ เช่นเดียวกับนก หงู เต่า กระรอก บางชนิด

นอกนั้นยังมีพันธุ์ไม้หายากมากมาย อย่างเช่น “ปรัง” ชนิดพิเศษ ซึ่งพบเห็นได้ที่นี้แต่เพียงแห่งเดียว ยังมีบ่อน้ำซับ มีถ้ำ ภายในถ้ำมีหินงอกสวยงาม เหล่านี้เป็นระบบนิเวศที่คงอยู่ได้เพราะมีการเกื้อกูลกันโดยเฉพาะคนไม่ทำลายความสมดุลของระบบนี้

จนถึงปี 2544 กำหนดสมควร โฆงนาที หรือกำหนดหนุ คือผู้นำการอนุรักษ์ ไม่ยอมสยบต่ออำนาจเงินและอำนาจเถื่อนที่คุกคาม เมื่อเขาตายไป ผู้นำอื่นๆ ก็พยายามสืบทอดจิตวิญญาณนั้น ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน ร่วมกันจัดการให้เกิดฝ่ายต่างๆ ฝ่ายอนุรักษ์พันธุ์พืช ฝ่ายอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ฝ่ายอนุรักษ์สัตว์ป่า ฝ่ายอนุรักษ์โบราณวัตถุ เป็นต้น มีการจัดประชุมสังฆจรไปตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมกัน

มีการจัดหลักสูตรระบบนิเวศภูเขาหินปูนร่วมกับสถาบันการศึกษา ศึกษาทุกเรื่อง เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ใน “ห้องเรียนธรรมชาติ” สร้างสำนึกไป

พร้อมกับการสร้างฐานเศรษฐกิจชุมชน อย่างโครงการน้ำดื่มและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งทำให้มีคนเข้ามาท่องเที่ยวและซื้อของที่ผลิตจากชุมชน เป็นรายได้ให้คนร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความมากกว่าเงินที่มีคนเอามา "ซื้อ" สิทธิและทำลายธรรมชาติอันเป็นแหล่งชีวิตของพวกเขาตลอดไป

บทเรียนจาก "คนรักธรรมชาติ ธรรมชาติรักคน"

ทั้ง 10 กรณีเป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะป่า น้ำ โดยชุมชนคนท้องถิ่น แม้จะได้รับการสนับสนุนจากภายนอกด้วย แต่ชุมชนและเครือข่ายองค์กรในท้องถิ่นเป็นหลักในการดำเนินการ พุดได้เต็มปากกว่า เป็น "เจ้าภาพ-เจ้าของ" อย่างแท้จริง และเป็นเสียจนกระทั่งแทบมองไม่เห็นบทบาทของรัฐหรือองค์กรภายนอกเลย หลายกรณี หน่วยงานและบุคคลภายนอกกลับเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินงานของชุมชนด้วยซ้ำ

ปัจจัยร่วมสำคัญของทั้ง 10 กรณีนี้พอสรุปได้ดังนี้

หนึ่ง ชุมชนมีส่วนร่วมเพราะเห็นคุณค่าของป่า น้ำ ธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อมโดยมีผู้นำที่เข้มแข็งที่ร่วมกันสร้างจิตสำนึก มีกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มีข้อมูลเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เป็นแหล่งอาหาร และความหลากหลายทางชีวภาพที่ประมาณค่ามิได้ เพราะเป็นระบบชีวิตที่ให้ชีวิตแก่ชุมชน

สอง มีกระบวนการเรียนรู้ที่ดี ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางแบบธรรมยาตราของพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านที่น่าน หรือการสำรวจวิจัยโดยชุมชนและเด็กเยาวชน การจัดค่าย การเดินป่า ก็ล้วนแต่นำมาซึ่งข้อมูลที่ทำให้ตระหนักในความสำคัญของสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการวิจัยไต่บ้านอย่างไ้แม่ น้ำสงคราม ซึ่งทำให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำ รวมทั้งข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมอื่นๆ

สาม มีเครือข่ายชุมชน เครือข่ายบุคคลและองค์กรต่างๆ ที่เชื่อมโยงกัน ดำเนินงานร่วมกัน บางแห่งเป็นตำบล บางแห่งเป็นอำเภอ จังหวัด ซึ่งล้วนแต่เชื่อมโยงกันโดยแกนนำ คณะกรรมการร่วม หรือองค์กรที่เชื่อมประสานการดำเนินงานของเครือข่ายในการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม บางครั้งอาจเป็นการประสานงานและร่วมมือกันระหว่าง อบต. กับ อบจ. เทศบาล บ้าน วัด โรงเรียน

สี่ มีการประยุกต์ประเพณีพิธีกรรมเพื่อสร้างสำนึกให้ชุมชนคนท้องถิ่น มีการบวชป่าสืบทอดแม่น้ำเกือบทุกกรณี พิธีกรรมเหล่านี้นอก

จากจะทำให้ชุมชนเคารพยำเกรงป่าเขาและธรรมชาติแล้ว ยังเป็นการฝึกพลังหลอมรวมจิตใจของคนในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน เพราะเกือบทุกแห่งต้องต่อสู้กับการคุกคามของผู้ที่ต้องการเอาประโยชน์จากธรรมชาติ หรือต้องการเพียงผลทางเศรษฐกิจโดยไม่คำนึงถึงผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมต่อชีวิตของชุมชนที่ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมนั้น

ถ้า มีการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ เพื่อให้การอนุรักษ์ไม่ใช่กิจกรรมทางอุดมคติเพื่อรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม แต่เพื่อให้คนอยู่รอดได้ มีอาหารจากป่า มีอาชีพที่มั่นคง มีรายได้พอเพียงโดยไม่ต้องไปรีดเอาจากธรรมชาติเหมือนที่เคยทำในอดีต ในทุกกรณีจึงมีการดำเนินโครงการต่างๆ เช่น การเกษตรผสมผสาน หัตถกรรม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น กระนั้นก็มีประเด็นที่เป็นคำถามอยู่หลายประเด็น คือ

ประเด็นแรก พลังของชุมชนคนท้องถิ่นแม้จะยิ่งใหญ่ในคุณค่าและความหมาย แต่หลายครั้งก็มองไม่เห็นผลกระทบต่อนโยบาย ซึ่งดูเหมือนว่ายัง "เข้าข้าง" รัฐและนายทุนที่เป็นฝ่ายรุกรานป่าและสิ่งแวดล้อมมากกว่าชาวบ้าน การต่อสู้ของชุมชนจึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก ชาวบ้านอุตสาหกรรมป่าได้หมีนโรแสนไร่มาหลายสิบปี วันหนึ่งรัฐประกาศเป็นเขตอุทยาน ชาวบ้านก็ไม่สามารถพึ่งพาอาศัยป่าเหมือนที่เคยทำอีกต่อไป และไม่มีหลักประกันว่า ป่าอุทยานจะยั่งยืน

กรณีป่าชุมชนก็เช่นเดียวกัน แม้จะมีความร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์ แต่ไม่มีหลักประกันว่าจะไม่ถูกขีดเส้นให้เป็นป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ ทำให้ชุมชนไม่มีสิทธิในการบริหารจัดการ

นโยบายไม่เข้าใจท้องถิ่น อย่างกรณีวิถีชาวเขา การทำไร่หมุนเวียน หรืออะไรใดๆ อย่างการจัดการเหมืองฝาย ซึ่งรัฐไปจัดการแบบใหม่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ไม่เข้าใจและไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น อันเป็นปรัชญาและฐานชีวิตของชุมชน

นโยบายไม่ใช่แต่เพียงรัฐบาลกลาง แต่รวมถึงหน่วยงานปกครองท้องถิ่น ทั้งอบต. อบจ. เทศบาล ซึ่งยังไม่มีแบบแผนที่ชัดเจนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนมากยังถือว่าเป็นเรื่องของส่วนกลาง หรือเป็นเรื่องไกลตัว ไม่ใช่อะไรที่ต้องทำเฉพาะหน้า

ประเด็นที่สอง เครือข่ายชุมชนในท้องถิ่น เครือข่ายของชุมชนกับคนนอก องค์กรนอกชุมชนคนต่างอาชีพ ต่างสถาบัน ที่เป็นประชาสังคม พันธมิตร กัลยาณมิตร หุ่นส่วน หรือสุดแต่แต่ละเรียก ยังไม่มีความชัดเจน ไม่มีพลังเพียงพอเพื่อทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับการปกป้องสิทธิของพวกเขา เขาในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ซึ่งพวกเขาอยู่ร่วมมาเป็นร้อยปี

ประเด็นที่สาม เช่นเดียวกับ “ชุมชนเข้มแข็ง” คือ แม้จะมีโครงการ

ทางเศรษฐกิจหลายโครงการ หลายกิจกรรม แต่ยังไม่ีระบบเศรษฐกิจ
ท้องถิ่นที่เข้มแข็งและที่พึ่งตนเองได้จริง ทำให้เสี่ยงที่จะต้องดิ้นรนไปรูกบ่า
รุกรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่อไป ซึ่งเป็นวิธีที่แย่เกินไป ถ้าหากไม่มีการพัฒนา
เศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและมีพลัง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก็
เป็นเรื่องที่ไม่มั่นคง

3. คุณค่าในเวศ คุณค่าชีวิต

1. ม่อนแสงดาว โรงเรียนธรรมชาติศึกษาของเด็กน้อย
แห่งดอยสูง (เชียงใหม่)
2. กลุ่มเยาวชนบ้านโป่งกระทิงบน ลูเพื่อสร้างวันใหม่ที่ดีกว่า
(ราชบุรี)
3. ศูนย์พัฒนาคุณธรรมป่าวังอ้อ คีนคนดีสู่สังคม (อุบลราชธานี)
4. กรูชิง: คนต้นน้ำแห่งเทือกเขาหลวง (นครศรีธรรมราช)
5. บ้านถ้ำผึ้งกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (สุราษฎร์ธานี)
6. เทือกเขาसानฝัน สัมพันธ์เสริมอาชีพ (เลย)

1. ม่อนแสงดาว โรงเรียนธรรมชาติศึกษาของเด็กน้อยแห่งดอยสูง (เชียงราย)

โครงการเล็กๆ ของคนเล็กๆ ที่จังหวัดเชียงราย เพื่อเป็นทางเลือกให้เด็กๆ ชาวเขาที่ด้อยโอกาสให้เรียนหนังสือ ไม่ใช่เรียนในระบบเหมือนทั่วไป แต่เรียนในชีวิตจริง เรียนในธรรมชาติ ทำให้ลูกหลานชาวเขาเผ่าอาข่า ลาหู่ ลีซอ ม้ง เมี่ยน ปะกาเกอญอ ลัวะ ลื้อ จีน ยวน มีที่พักพิง เรียนรู้จักตัวเอง รู้จักชีวิต มีความเชื่อมั่นและทักษะเพียงพอเพื่อให้ตกเป็นเหยื่อของสังคม ยุคใหม่เหมือนอีกมากมายหลายคนทั้งที่อยู่บนพื้นราบและบนดอย

เริ่มจากโครงการนิเวศชุมชนจดทะเบียนเป็นสมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อมในปี 2540 มีแนวคิดเอาวิถีธรรมชาติเป็นศูนย์กลางการพัฒนา พื้นฟูการอนุรักษ์ ส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน คุ่มครองป้องกันสิทธิเด็กและสตรี

เด็กๆ ที่ม่อนแสงดาวเรียนในห้องเรียนธรรมชาติ เรียนจากการปฏิบัติในระบบคน นอกนั้นมีกิจกรรมต่างๆ เช่น การจัดค่ายเยาวชน การเกษตรผสมผสาน มีสวนผัก-นาข้าว-ป่าสมุนไพร-ดอกไม้พื้นเมือง มีบ่อปลา-สระบัว-สวนลำไย-ไร่กาแฟ-ชาพื้นเมือง มีการเลี้ยงเบ็ดเลี้ยงไก่ วัวควายพื้นเมือง มีบ้านพักธรรมชาติ ศูนย์ฝึกอบรมอาชีพ หอศิลปะและ

นิทรรศการ โรงทอผ้า โรงสีข้าวกล้องและโรงคิลปะม่อนแสงดาว เหล่านี้เป็นทั้งที่เรียนรู้และที่ผลิตอาหารของใช้จำเป็นสำหรับคนที่ม่อนแสงดาว และจากภายนอกที่เข้าไปเรียนรู้

2. กลุ่มเยาวชนบ้านโป่งกระทิงบน ลูเพื่อสร้างวันใหม่ที่ดีกว่า (ราชบุรี)

บ้านโป่งกระทิงบน ตำบลบ้านบึง กิ่งอำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี มีประชากรผสมผสานระหว่างชาวเขากับคนพื้นราบหลายเผ่าพันธุ์ เคยเป็นที่อุดมสมบูรณ์เหมือนป่าทั่วไป และค่อยเสื่อมโทรมเพราะการตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้านเมื่อ 20 ปีเศษที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะกลุ่มประชากรที่มีคนนอกเข้าไปหลายเผ่าพันธุ์ การปลูกพืชเดี่ยว การปลูกสับปะรดและการเข้าไปของโรงงานสับปะรด

การขัดขืนต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงแทบไม่มี จนกระทั่งการกลับบ้านของสองบัณฑิต ซึ่งยังความประหลาดใจให้ทุกคนที่เห็นว่า เรียนจบแล้วกลับมาทำอะไรที่บ้าน

การรวบรวมเด็กเยาวชนให้ทำกิจกรรมร่วมกัน เริ่มจากการเล่นกีฬาไปจนถึงกิจกรรมอนุรักษ์ป่า การสำรวจป่า การวิจัยได้พบสิ่งดีๆ มากมายในท้องถิ่นที่ยังเหลืออยู่ จึงเกิดกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์ขึ้น โดยมี

จุดมุ่งหมายให้เด็กรักถิ่นฐานบ้านเกิด ช่วยกันดูแลป่า เรียนรู้จากป่าให้เป็นห้องเรียนชีวิต เรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้ มีการพื้นประเพณี เรียนรู้คุณค่าและความหมายของพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นทุนทางสังคมที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน และอยู่ร่วมกับธรรมชาติแบบพึ่งพาอาศัยกัน

มีการปลูกป่าเพิ่ม ปลูกกระวานเพื่อให้มีรายได้เสริม อย่งไรก็ดีก็เป็นเรื่องยากมากที่จะเปลี่ยนวิถีของชุมชนที่ไหลไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง ที่โถมใส่หมู่บ้านจนตั้งตัวไม่ติด ชาวบ้านคุ้นเคยกับการหาเงินและซื้อทุกอย่างจากตลาด โดยเฉพาะตลาดเคลื่อนที่ที่เข้าหมู่บ้านวันละหลายครั้งหลายต้น

แต่ลูกบ้านสองคนที่เรียนจบแล้วกลับไปบ้านก็ได้สร้างรากฐานใหม่ให้ชุมชนได้คิดได้ว่า ยังมีทางเลือกที่จะอยู่รอดในสังคมใหม่นี้ได้โดยไม่ต้องยอมสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง

3. ศูนย์พัฒนาคุณธรรมป่าวังอ้อ คีนคนดีสู่สังคม (อุบลราชธานี)

จากการอนุรักษ์ป่าดงใหญ่วังอ้อ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ให้เป็นศูนย์ฝึกอบรมเพื่อคีนคนดีให้สังคม ภายใต้การนำของพระครูสุชุมวรธโนภาส โดยอาศัยงบประมาณส่วนหนึ่งจากการฝึก

อบรมใช้จ่ายในการอนุรักษ์ป่า

ปี 2547 มีผู้เข้าร่วมหลักสูตรการฝึกอบรมเกือบ 18,000 คน 51 คณะ ตั้งแต่ประถมไปจนถึงอุดมศึกษา หลักสูตรจะเน้น 5 ดี คือ การเป็นบุตรที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นสาวกที่ดีของพระศาสนา มีการเรียนรู้หลายอย่าง รวมทั้งการเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ซึ่งมีฐานความรู้อยู่หลายฐาน เป็นการเรียนรู้ชีวิตหลายลักษณะ ทำให้เด็กและครูเปลี่ยนไปในทางที่ดี เกิดความฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อแม่ นักเรียนกับครู ครอบครัวรักกันมากขึ้น โรงเรียนน่าอยู่น่าเรียนมากขึ้น

4. กรุงชิง: คนต้นน้ำแห่งเทือกเขาหลวง (นครศรีธรรมราช)

ตำบลกรุงชิง กิ่งอำเภอหนองปีดำ จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นที่ราบเชิงเขาสลับกับภูเขาสูง มีแอ่งหุบเขาและภูเขาล้อมรอบทุกด้านเรียกว่า "อ่าวกรุงชิง" ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาหลวง เป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยพืชสัตว์นานาชนิด เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำหลายสาย มีน้ำตกขนาดใหญ่ (ที่ปรากฏในธนบัตรหนึ่งพันบาท)

ภัยธรรมชาติในปี 2531 รุนแรงมาก แต่กรุงชิงรอดมาได้ แต่ก็เริ่มได้รับผลกระทบจากการสัมปทานไม้ในปี 2528 น้ำเริ่มแห้ง ลิงแวดล้อม

เริ่มเสียหายจากการทำเหมืองแร่ ปลาเริ่มหายไปจากสายน้ำ ก่อนนั้นชุมชนร่วมกันรักษา ป่าอยู่ได้ พอป่าไม่มาป่าก็เริ่มหมด จึงเกิดมีกลุ่มรักษากรุงชิงขึ้น รณรงค์ให้ร่วมกันอนุรักษ์ธรรมชาติ จัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ล่องแพ เดินป่า ขึ้นเขา ดูทะเลหมอก ลอดถ้ำ ดูนก ดูผีเสื้อ มีที่พักในธรรมชาติ

กรุงชิงพยายามพึ่งตนเองในทุกๆ ด้าน ไม่หวังพึ่งคนนอกซึ่งมักมาหลอกเอาข้อมูล พวกเขาพยายามสร้างเครือข่ายเด็กเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประสานเครือข่ายชุมชนอื่นๆ รอบเขาหลวง รวมทั้งสัมพันธ์กับวังลู่แบบบ้านพี่เมืองน้อง จัดการภายในชุมชนเองให้มีกฎระเบียบ มีการลงโทษผู้ฝ่าฝืนจับสัตว์น้ำสัตว์ป่าทุกชนิดในเขตอนุรักษ์ตั้งแต่เขื่อนชลประทานขึ้นไป

ชุมชนทำแผนแม่บทผสมผสานกับงานวิจัยที่สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) แล้วแบ่งบทบาทหน้าที่ในการจัดการชีวิตของชุมชน การผลิต การตลาด การบริโภค การออมทรัพย์ การดำเนินงานโครงการต่างๆ รวมทั้งด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม กลุ่มเด็กเยาวชนเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานโดยเฉพาะการอนุรักษ์ พวกเขาเป็นนักสำรวจน้อยที่ทำข้อมูลเพื่อการเรียนรู้และการอนุรักษ์ร่วมกัน จัดประเพณีพิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูนามธรรมชาติดูแลอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

5. บ้านถ้ำผึ่งกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (สุราษฎร์ธานี)

บ้านถ้ำผึ่ง ตำบลตันหยวน อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ในป่า มีถ้ำและผึ่งมาก อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่า ไม้ใหญ่น้อย การสัมปทานป่าในปี 2517 ทำให้ป่าเสื่อมโทรม

แต่ธรรมชาติก็ยังปราณี ที่นี่ยังมีน้ำผุด น้ำพุร้อน มีธรรมชาติสวยงามที่ผู้คนอยากไปเที่ยวชม ทำให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้นตั้งแต่ปี 2545 เกิดกลุ่มที่รวมตัวกัน 47 คน และเพิ่มเป็น 73 คน มีคณะกรรมการร่วมกันจัดการ แบ่งเขตท่องเที่ยวเป็น 3 เขต 12 จุด มีบ้านพัก 16 หลัง ของชาวบ้าน มีเขาน้ำอีก 9 หลัง มีบอกราคาไว้ รวมทั้งการเช่าเต็นท์ ราคาอาหาร ค่ายรถ ค่าน้ำเที่ยว ค่าธรรมเนียม รวมทั้งค่าชมผลไม้ในสวน กินจนอิ่มแค่ 20 บาท

ระเบียบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่นี่ คือ ทุกคนทุกกลุ่มต้องเข้าใจ การท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ต้องติดต่อผ่านระบบกลุ่ม นำขยะมาต้องนำออกไปด้วย

ชุมชนมีการฟื้นฟูวัฒนธรรม การละเล่นท้องถิ่น เพื่อเป็นสื่อสัมพันธ์ กับคนที่ไปเยือน ได้เรียนรู้จากชาวศรีวิชัย นครศรีธรรมราช ซึ่งมีประสบการณ์การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาก่อน จึงมีการจัดการอย่างเป็นระบบ มี 6 ฝ่าย ที่ต้อนรับ อำนวยความสะดวก ที่พัก พาหะขนส่ง นำเที่ยว

และดูแลความปลอดภัย

ประเมินได้ว่า สองสามปีที่ผ่านมามีผู้ไปเที่ยวที่ถ้ำผึ่งประมาณ 10,000 คน เข้าพัก 1,400 คน ทำให้เกิดรายได้กับชุมชน และทำให้การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมดีขึ้น เพราะทุกฝ่ายไม่ต้องการทำลาย "ต้นทุน" ของชุมชน สิ่งที่ต้องดูผู้คนเข้าไปหาเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาคน พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน

6. เทือกเขาसानผืน สัมพันธ์เสริมอาชีพ (เลย)

บ้านปวนพุ ตำบลปวนพุ กิ่งอำเภอหนองหิน จังหวัดเลย อยู่ใกล้ภูกระดึง อากาศดี สิ่งแวดล้อมสวยงาม โดยเฉพาะสวนหินนางม ที่เรียกกันว่าป่าหินคุนหมิงเมืองไทย ยังมีน้ำตกอีกหลายแห่ง ถ้ำ สายน้ำลำธาร มีการเกษตรผสมผสานและสมัยใหม่อย่างไร่องุ่นและสวนส้ม และที่สำคัญมีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจที่มีการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ไทย เมื่อปี 2466 เมื่อเกิดกบฏผีบุญแห่งหนองหมากแก้ว ซึ่งอยู่ในตำบลนี้เอง

เด็กเยาวชนที่รับการฝึกฝนให้เป็นมัคคุเทศก์น้อย เรียนรู้เรื่องการนำเที่ยว ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมต่างๆ พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า จรรยาบรรณของคนนำเที่ยว การช่วยเหลือดูแลนักท่องเที่ยว เรียนรู้การปฐมพยาบาลเบื้องต้น โดยมีอาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษาและจากการ

ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยไปช่วยอบรม

การท่องเที่ยวเป็นรายได้สำคัญของท้องถิ่น มัคคุเทศก์น้อยมีรายได้ 100 บาทต่อครั้งที่ออกไปนำเที่ยว ซึ่งใช้เวลาประมาณ 1-2 ชม. มีรายได้เดือนละประมาณ 4,000 บาทในเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม ช่วงอื่นๆ ประมาณ 1,000 บาท

นอกจากนี้ ชุมชนยังขายผลิตภัณฑ์ต่างๆ ของตนเอง เช่น หัตถกรรม เครื่องใช้ในบ้าน มีการทำการเกษตรปลอดสาร เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้บริโภคอาหารปลอดภัย และซื้อผลผลิตติดตัวกลับไปด้วย

ตั้งแต่ ปี 2541 ถึง 2546 มีนักท่องเที่ยวไปที่ปวนพุกว่าแสนคน สร้างรายได้ให้ชุมชนกว่า 2,500,000 บาท

บทเรียนจาก "คุณค่านิเวศ คุณค่าชีวิต"

การพัฒนาแบบบูรณาการวันนี้ ทำให้ไม่มีการแยกระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม ทุกอย่างสามารถผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกัน เกื้อกูลกันได้ ดังกรณีการพัฒนาการท่องเที่ยวอนุรักษ์ หรือการท่องเที่ยวนิเวศ การท่องเที่ยวเกษตร หรือจะเรียก

ชื่ออะไรก็ได้ เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติไปพร้อมกัน ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มไม่ใช่โดยการเอาทรัพยากรธรรมชาติไปขาย แต่ให้คนมาเที่ยวชมความงาม เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านไปพร้อมกัน ทำให้เกิดรายได้ เกิดการรวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจชุมชน โดยเอาการท่องเที่ยวเป็นแกน

กรณีกรุงชิงที่นครศรีธรรมราช บ้านถ้ำผิงที่สุราษฎร์ธานี และบ้านปวนพางค์หวัดเลย เป็นกรณีที่โดดเด่นในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีสมาชิก มีกลุ่ม มีเยาวชนเป็นภาคีเครือข่าย มีคนไปพักในแบบโฮมสเตย์ ทำให้เด็กๆ มีรายได้และฝึกฝนความเชื่อมั่นในตัวเอง แสวงหาความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น ทั้งประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อนำทางและบอกเล่าให้แก่ผู้มาเที่ยวชม

ในขณะที่สามกรณีแรก คือ ม่อนแสงดาวที่เชียงราย บ้านโป่งกระติงบนที่ราชบุรี และป่าวังอ้อที่อุบลฯ เป็นเรื่องการเรียนรู้ของเด็กเยาวชนใน “ห้องเรียนธรรมชาติ” เรียนแบบธรรมชาติ รู้จักธรรมชาติ และรู้จักตนเอง สองกรณีแรกเป็นคนท้องถิ่น และเป็นองค์กรเอกชนหรือเอ็นจีโอที่ทำได้ด้วยใจ ด้วยความปรารถนาที่จะเห็นเด็กๆ ในท้องถิ่นมีโอกาสเรียนรู้และสร้างภูมิคุ้มกันตัวเอง

ส่วนกรณีที่สามที่ป่าวังอ้อเป็นการฝึกอบรม การออกค่ายในป่า

โดยมีพระภิกษุผู้อุทิศตนเพื่อเด็กเยาวชนและสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยมี คณะวิทยากรร่วมกันดำเนินการ ส่วนหนึ่งเรียนในวัด อีกส่วนเรียนในป่า ทำให้เยาวชนได้เรียนรู้ที่จะเป็น "คนดี" กลับไปบ้าน ไปโรงเรียน และเปลี่ยน ชีวิตของตนเอง จัดความสัมพันธ์กับพ่อแม่พี่น้อง ครู เพื่อน และสังคม ได้ดีขึ้น

ทั้ง 6 กรณีมีลักษณะเด่นที่ความมุ่งมั่น การทำงานหนัก ดิ้นรน จนประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง และต้องต่อสู้ต่อไป เพราะล้วนแต่เป็น การทวนกระแส ผืนสังคมบริโภคที่เห็นเงินเป็นเป้าหมาย ไม่ใช่เครื่องมือ สังคมที่โถมเข้าใส่เด็กเยาวชนจนไม่สามารถต้านทานได้ โดยเฉพาะกรณี ม่อนแสงดาวและโป่งกระทิงบน ซึ่งดูจะเป็นเรื่องหนักหนาสาหัสทีเดียว

ปัญหาที่เหมือนกันหมดของทุกกรณี คือ ปัญหาของการเรียนรู้ ค้นหารูปแบบและแนวทางในการพัฒนาที่เหมาะสม ไม่มีใครเป็นต้นแบบ สำเร็จรูป มีแต่ความคิดที่เป็นอุดมคติ ต้องหารูปแบบเอาเอง จึงต้องลอง ผิดลองถูก และมีจิตใจที่รักและศรัทธาในสิ่งที่ตนเองทำ ศรัทธาในเด็ก และชุมชนจริงๆ จึงจะอยู่ได้ เพราะถ้าเป็นธุรกิจเอกชนเขาคงเลิกกันแล้ว เพราะดูเหมือนจะยากลำบากและมองไม่เห็นทางชนะหรือ "กำไร" มีแต่ เหน็ดเหนื่อยหรือขาดทุน

ปัญหาอีกประการหนึ่งของ 3 กรณีหลังที่ทำเรื่องท่องเที่ยววิถี

คือการเรียนรู้การจัดการที่เหมาะสมและลงตัว ก็เป็นเรื่องยากอีก เพราะแม้ว่าจะได้เรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์มาก่อน แต่ก็ใช่ว่าจะรู้ที่ดูไม่ “สุก” พอที่จะทำให้เรียนลัดได้จริงๆ ต้องเรียนรู้จากการปฏิบัติ และค้นหารูปแบบที่เหมาะสมไปเรื่อยๆ ซึ่งหากว่าไม่มีระบบเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐาน ก็คงยากที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวให้ก้าวหน้าไปได้ เพราะเป็นเรื่องที่เสี่ยงเกินไป

ปัญหาของทั้ง 6 กรณีจึงเป็นปัญหาเชิงระบบ ปัญหาการสร้างระบบรองรับการดำเนินการ การคิดเชิงระบบที่จะทำให้เกิดกิจกรรมเป็นชุดที่เกี่ยวข้องกัน เสริมกันแบบผืนกพล้าง (synergy) ระบบที่ว่านี้เน้นทั้งระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบนิเวศ เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ชุมชนต้องเรียนรู้และวางเอง ค่อยๆ ทำให้เกิดเป็นกิจกรรมที่ร้อยเข้าไประบบในที่สุด

ถ้าหากไม่มีระบบที่รองรับ การทุ่มเทแต่เพียงการท่องเที่ยวหรือการพัฒนากิจกรรมและโครงการเป็นอย่างไรๆ ก็จะไม่มีความยั่งยืน อาจไม่มั่นคงยั่งยืน

4. ชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

1. หัวใจสี่อยู่ที่นี่ วิถีชุมชนบ้านจำรุง (ระยอง)

2. แบ่งปันที่ดินให้ชีวิตมั่นคง (แม่ฮ่องสอน)
3. ลุงคำป่วน: นักสู้แห่งภูเรือ (เลย)
4. ร้านหนังสืออิสระ ร้านหนังสือในฝัน การตลาดเพื่อสังคม และพื้นที่สาธารณะ
5. “กายเจ็บ ใจไม่ป่วย” บทเรียนชีวิตจาก “สุทธาสินี น้อยอิทร์”
6. สานฝัน...สุดขอบฟ้า

1. หัวใจสื่ออยู่ที่คน วิทยุชุมชนบ้านจำรุง (ระยอง)

บ้านจำรุง ตำบลเนินส้อ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง มีวิทยุชุมชนเช่นเดียวกับอีก 35 แห่ง ที่รวมเป็นเครือข่ายในภาคตะวันออก ซึ่งก็มีปัญหาคล้ายกันเกือบหมด หลายแห่งหาทางออกด้วยการมีโฆษณาหารายได้เหมือนวิทยุทั่วไป ไม่ได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญที่ต้องการให้ชุมชนเป็นเจ้าของ ดำเนินการอย่างอิสระ กำลังไม่เกิน 30 วัตต์ เสาสูงไม่เกิน 30 เมตร มีรัศมีการทำการไม่เกิน 15-20 ก.ม. ขนาดพอเหมาะกับชุมชนท้องถิ่น

วิทยุชุมชนที่บ้านจำรุงไม่ต้องการโฆษณา เพราะไม่ต้องการขึ้นต่อผู้ให้การสนับสนุน ต้องการมีผู้ให้การสนับสนุนเดียวและเจ้าของเดียว คือ ชุมชน ได้ขอผู้นำชุมชน โดยเฉพาะกำนันทุกตำบลที่อยู่ในรัศมีของ

วิทยุให้เป็นที่ปรึกษา มีคณะกรรมการบริหารสถานี มีการเรียนรู้การดำเนินงาน นำเสนอเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่น

วิทยุชุมชนที่บ้านจำรุงไม่ต้องการแสวงหากำไรเป็นเงินทอง แต่ต้องการสร้างทุนทางสังคม คือสิ่งที่ร้อยรัดให้ผู้คนเชื่อมสัมพันธ์กัน เป็นชุมชนใหม่ของคนยุคใหม่ที่ความสัมพันธ์เริ่มเสื่อมคลาย อยู่กันแบบตัวใครตัวมันมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าไม่มีอะไรที่ทันสมัยมาช่วย คงยากที่จะหันมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลายเป็นญาติเป็นมิตร เป็นเพื่อนบ้านที่เชื่อมโยงกันด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไปนี้

ความอยู่รอดของวิทยุชุมชนอยู่ที่การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกกระบวนการ ทั้งการบริหารจัดการ การเป็นผู้ฟัง การเป็นผู้พูด ผู้จัด เป็นผู้วิจารณ์ หรือการเป็นเจ้าของนั่นเอง

2. แบ่งปันที่ดินให้ชีวิตมั่นคง (แม่ฮ่องสอน)

บ้านแม่อุ้มพวย ตำบลแม่โก อำเภอมะละงัว จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นชุมชนกะเหรี่ยง ซึ่งตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นั่นมากกว่า 200 ปี ด้วยวิถีที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ แม้ในสายตาของคนนอกและของรัฐจะมองอย่างไม่เข้าใจว่า การทำไร่หมุนเวียนหรือไร่เลื่อนลอยเป็นการทำลายป่า และสิ่งแวดล้อม พวกเขาพยายามสื่อกับทุกคนว่า ถ้ามองพวกเขาอย่าง

รอบด้านในวิถีทั้งหมดก็จะต้องไม่ได้เป็นเช่นนั้น พวกเขาจะทำลายป่า และธรรมชาติอันเป็นแหล่งชีวิตของตนเองได้อย่างไร

แม้เรื่องที่ดินทำกินพวกเขาก็ไม่เคยถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว แต่เป็นของ "ส่วนรวม" ที่สมมุติกันว่าให้เป็นของครอบครัวไหนเท่านั้น เมื่อใดที่ออกจากชุมชน ที่ดินก็ตกเป็นของชุมชน ไม่ใช่มรดกสืบทอด และไม่ใช่สมบัติส่วนตัวที่นำไปขายได้

การเปลี่ยนแปลงของสังคม ทำให้แม่อยู่ผายได้รับผลกระทบ ด้วย แต่พวกเขาก็พยายามยืนหยัด และเชื่อว่าถ้ายังมีที่พอปลูกข้าวได้ ถ้ายังช่วยเหลือแบ่งปันกัน อะไรจะเกิดก็ไม่กลัว พวกเขาหาทางทำให้ผืนดินถิ่นเกิดประมาณ 8,000 ไร่เศษ ซึ่งเป็นป่าถึงร้อยละ 88 ที่เหลือนอกจากนั้นเป็นนา เป็นสวน เป็นที่อยู่อาศัย และเป็นไร่หมุนเวียน

ไร่หมุนเวียนเป็นหลักประกันความมั่นคงของชุมชน พิสูจน์ว่าคนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ ไม่ได้อยู่ร่วมกันเพียงเพื่อทำกิน แต่อยู่ด้วยความเคารพในกฎเกณฑ์ชีวิต เคารพชีวิต เคารพธรรมชาติ รวมทั้งหลักศีลธรรม ซึ่งหากเมื่อใดมีการผิดศีลธรรม ระเบียบจักรวาลก็ถูกกระทบ ("เด็ดดอกไม้ดอกเดียวกระเทือนถึงดวงดาว")

ไร่หมุนเวียนไม่ใช่ผืนดินที่เผาแล้วทำ ทำแล้วทิ้ง แต่เป็นแม่ธรณี ที่ให้อาหาร ให้ชีวิต สำรวจแล้วมีอาหารถึง 38 ชนิด 86 สายพันธุ์ เช่น

เผือก 7 สายพันธุ์ แตงกวา 8 ข้าว 13 และอื่นๆ

ชาวบ้านอยู่กับป่าเหมือนปลาอยู่กับน้ำ เหมือนชาวเอสกิโมอยู่
กับน้ำแข็ง พวกเขาแยกป่าเป็นหลายประเภท ป่ายอดเขา ป่าอนุรักษ์ ป่าไร่
หมุ่นเวียน ซึ่งแยกย่อยไปอีก 7-8 ประเภท

“ในอดีต ปู่ย่าอ้ายอยู่กับป่ากับน้ำ ชุมชนที่กว้างใหญ่ พวกเรา
มีแนวคิดปฏิบัติที่เป็นของตนเอง เมื่อก่อนไม่มีใครบอกว่าต้องทำอะไร
แต่เดี๋ยวนี้เจ้าหน้าที่รัฐมาบอกให้ลดรอบการทำไร่หมุนเวียน บอกว่าการทำ
ไร่ของเราทำลายป่า มาว่าเราไม่รู้อะไร ประสบการณ์ของบรรพชนบอกสอน
ให้เราว่า “อะไรควร อะไรไม่ควร” หากเราทำลายป่าเราก็อยู่ไม่ได้... เราไม่
โทษเจ้าหน้าที่รัฐที่คิดเช่นนั้น เพราะเขาไม่เข้าใจการทำไร่ของพวกเรา เมื่อ
เขาเข้าใจแล้วก็จะรู้ว่าการทำไร่ของพวกเราไม่ได้ทำลายป่า แต่เป็นการช่วย
รักษาป่า อยากให้เจ้าหน้าที่เข้าใจเรื่องนี้และให้อิสระกับชุมชนในพื้นที่ให้
มีการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเอง” หญิงกะเหรี่ยงชาวแม่อุ้มพาย
คนหนึ่งบอกความในใจของเธอ

3. ลุงคำป่วน: นักสู้แห่งภูเรือ (เลย)

ลุงคำป่วน สุรงษา กลายเป็นชื่อที่คู่ไปกับภูเรือ อำเภอหนึ่งของ
จังหวัดเลย เพราะความรู้ภูมิปัญญาอันมาจากการเรียนรู้และประสบการณ์

จากการปฏิบัติ การศึกษาทดลองด้วยตนเองมาหลายปี เป็นที่ยอมรับของ นักวิชาการ นักธุรกิจ ที่ไม่เคยคิดว่าคนบ้านนอกชื่อๆ อย่างลุงคำป่วนจะ คิดและทำอะไรนอกกรอบทั่วไปของชาวบ้านธรรมดา และประสบความสำเร็จ อย่างน่าทึ่ง

ลุงคำป่วนสรุปง่ายๆ ว่า จะปลูกไม้ชนิดใดก็ได้ต้องศึกษาให้รู้ ถ่องแท้ 4 อย่าง รู้ชีวภาพ รู้ประวัติของต้นไม้ การดูแลและการขยายพันธุ์ และรู้ช่องทางการตลาด

ลุงคำป่วนบอกว่า จุดอ่อนที่สุดของชาวบ้านอยู่ที่การจัดการ การ ตลาด ปลูกได้แต่ขายไม่เป็น ลุงคำป่วนเป็นคนเรียนรู้ ช่างสังเกต และ ปรับตัวได้เร็ว ไม่นานก็ทำการตลาดกับคนกรุงเทพฯ ส่งกล้าไม้พันธุ์ไม้ไป ขายเดือนละเป็นหมื่นเป็นแสนต้น กลายเป็นที่เรียนรู้ของครูอาจารย์และ นักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่างๆ

ลุงคำป่วนไม่ได้หวงวิชา พร้อมทั้งจะถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้ทุกคน โดยเฉพาะชุมชน หลายอย่างสอนได้ หลายอย่างต้อง เรียนรู้เอง จนคนภูเรือหันมาทำแบบลุงคำป่วน สองข้างทางภูเรือ-ด่านซ้าย จึงเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้ เมื่อมีปัญหาทักกับเจ้าหน้าที่ทางหลวง ลุงคำป่วนก็ต้องเป็นธุระไปหาผู้ว่าฯ เพื่อขอให้ช่วยชาวบ้าน

วันนี้ภูเรือเป็นแหล่งท่องเที่ยววิเวศท่องเที่ยวเกษตร ลุงคำป่วน

เลิกการทำเกษตรที่ใช้สารเคมีมาทำเกษตรชีวภาพ เรียนรู้พืชสมุนไพร ทำนาอินทรีย์ มีข้าว มีผลไม้ มีไม้ดอกที่เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ ไม่พึ่งพาสารเคมีที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ กลายเป็นโครงการภูมิปัญญาสีเขียว ซึ่งเป็นชมรมคนรักสุขภาพ รักชีวิต อยู่อย่างปลอดภัยจากสารพิษ

3. ร้านหนังสืออิสระ ร้านหนังสือในฝัน การตลาดเพื่อสังคม และพื้นที่สาธารณะ

ร้านหนังสืออิสระในยุคทุนนิยมผูกขาดและครอบงำเป็นเรื่องของคนมีอุดมการณ์เกือบจะกินอุดมคติ เพราะต้องทวนกระแส และถ้าเอาตัวรอดได้ก็ถือว่าเป็นกำไรแล้ว ดังกรณีศึกษาร้านหนังสือสามแห่งที่สุพรรณบุรี ภูเก็ต และเชียงใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า วันนี้อย่างมีคนที่คิดเช่นนี้และทำตามความฝันของตนเอง ฝันความรู้สึกละและความเห็นของนักธุรกิจทั่วไปที่ต้องการทำอะไรเพื่อเงิน

ถ้าไม่มีร้านหนังสือแบบนี้ หนังสือดีๆ จำนวนมากก็ไม่เป็นที่รู้จัก เพราะวงจรหนังสือในระบบทุนนิยมไม่อนุญาตให้อยู่บนแผงได้นาน นับกันที่ยอดขาย ผู้พิมพ์ ผู้จัดจำหน่าย และปัจจัยอื่นๆ ของวงการธุรกิจหนังสือ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้หนังสือตามกระแส หนังสือที่เบียดด้วยสาระถึงขั้นไร้สาระ แต่มีระบบการตลาดที่เก๋ สามารถดึงดูดคนให้ซื้อไปอ่านได้ กล้าติดป้าย

บนบอกว่าพิมพ์ครั้งที่ 20 แม้จะพิมพ์เพียงครั้งละไม่กี่เล่ม เพราะหนังสือไม่ใช่สื่อสร้างปัญญาอย่างเดียว แต่เป็นธุรกิจและเครื่องมือเพื่อสร้างภาพทางสังคม

ร้านหนังสืออิสระเป็นร้านหนังสือ "ในฝัน" ซึ่งช่วยสร้างฝันให้ผู้คน ไม่ใช่รอให้คนมาซื้อ ใส่ถุงทองเงิน แต่สามารถนำเสนออะไรก็ได้ มีปฏิสัมพันธ์ จัดเวทีการแลกเปลี่ยนพบปะสนทนา ร้านหนังสือแบบนี้สนใจคน สนใจชุมชน สนใจการอ่าน ไม่ใช่สนใจแต่การขาย

เป็นร้านที่เปิดพื้นที่กว้างให้คนเข้าไปยืนได้ นั่งได้ พบกันได้ เป็นตลาดเพื่อสังคม บริการด้วยมิตรภาพ มีคนแนะนำหนังสือ รู้จักหนังสือผู้ขายแลกเปลี่ยนกับผู้ซื้อ เป็นอะไรที่ไม่มีในร้านหนังสือใน "เครือข่าย"ทั้งหลาย จึงต้องเกิด "เครือข่าย" ร้านหนังสืออิสระ และเครือข่ายที่ไม่จำกัดแค่ร้านหนังสือ แต่เครือข่ายกับชุมชน กับสังคมซึ่งก็ฝันอยากได้ร้านหนังสือเช่นนี้ แต่มีน้อยเหลือเกิน

5. “กายเจ็บ ใจไม่ป่วย” บทเรียนชีวิตจาก “สุทธาสินี น้อยอินทร์”

ชีวิตของบางคนเล่าแล้วเหมือนนิยายน้ำเน่าหลายเรื่องรวมกัน ดังกรณีของคุณสุทธาสินี น้อยอินทร์ ที่ต่อสู้มาตลอดชีวิตจนที่สุดนั้นก็พบว่า เป็นมะเร็งลำไส้ แต่โรคร้ายก็ไม่สามารถหยุดเธอจาก

การทำงานเพื่อคนที่ต้องการความช่วยเหลืออีกมากในสังคมวันนี้

เธอรู้ว่าเด็กๆ ต้องการความรักมากกว่าอย่างอื่น จากประสบการณ์วัยเด็กของตนเอง หลังเหตุการณ์ 6 ตุลา เธอไปอยู่ในป่าในดอยที่แม่ฮ่องสอน สอนหนังสือเด็กๆ กลับเข้าเมืองแล้วไปอยู่โรงเรียนหมู่บ้านเด็ก กาญจนบุรี กลับไปบนดอย ลงไปอยู่กรุงเทพฯ ไปทำงานชุมชนแออัดพักหนึ่ง ไปทำงานที่กุดชุม ยโสธร มีปัญหาถูกจับ เรื่องราวซับซ้อนจนหลุดรอดคดี เกิดอุบัติเหตุร้ายแรง คนที่ร่วมงานด้วยเสียชีวิตหลายคน จนที่สุดเธอก็พบว่าตนเองเป็นมะเร็ง

เธอได้รับความเห็นใจจากมิชชันนารีชาวฝรั่งเศส ที่ช่วยให้เธอได้ค้นพบพลังที่จะมีชีวิตต่อไปอย่างรู้คุณค่าและความหมาย

6. สานฝัน...สู่ชอปป้า

คุณนวิน ลาวัลย์ชัยกุล เป็นผู้ริเริ่มโครงการสานฝันสู่ชอปป้า กิจกรรมทางศิลปะวัฒนธรรม ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปินรุ่นพ่อที่ชื่อ อินสนธิ วงศ์สาม นักเดินทางไกลจากประเทศไทยไปยุโรปด้วยรถสกูตเตอร์ เพื่อเรียนรู้ความหลากหลายทางศิลปะ สังคม และวัฒนธรรมในโลกกว้าง อินสนธิ วงศ์สาม ไปถึงเมืองฟลอเรนซ์บ้านเกิดของอาจารย์คิลป์ พีระศรี อาจารย์ของเขา จากนั้นก็เดินทางไปทั่วยุโรปและไปสหรัฐอเมริกา บักหลัก

อยู่ที่นิวยอร์ก สร้างสรรค์ผลงานศิลปะและจัดแสดงนิทรรศการต่อเนื่อง กลับมาอยู่เมืองไทยและมีผลงานสร้างสรรค์มากมาย จนได้รับการประกาศ เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปินในปี 2542

คุณนาวินต้องการสร้างศาสตร์ศิลปะให้กลายเป็นเครื่องมือสร้าง วัฒนธรรมชุมชนโดยมีกิจกรรมสำคัญ คือ การจัดนิทรรศการผลงาน ศิลปะถาวร การแสวงหาความร่วมมือจากองค์กรศิลปวัฒนธรรม พิพิธ- ภัณฑ์ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาชุมชน ศิลปิน และบุคคลจากอาชีพ ต่างๆ ในประเทศและต่างประเทศ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนแนวคิดทางศิลปะ สังคมและวัฒนธรรมในรูปของการ สัมมนา การอบรมเชิงปฏิบัติการในประเด็นเช่น สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ยาเสพติด เอดส์ บทบาทสตรี ช่องว่างระหว่างวัย เป็นต้น

นาวินเป็นศิลปินรุ่นใหม่ที่คิดเรื่องศิลปะกับชีวิต กับสังคม ทำให้ เสริมคุณค่าให้กับจิตใจ เป็นเรื่องของคุณค่าที่ทำให้ชีวิตของคนเราเข้าใจ สิ่งที่ทำให้ชีวิตอยู่ได้อย่างมีความหมายมากกว่าเพียงการมีรายได้ มีอะไร บริโภคไปวันๆ เริ่มจากตัวเองที่รู้สึกว่าการงานนี้แล้วมีความสุข "เหมือน กับเราได้ทำอะไรแล้วเราชอบ ภูมิใจ"

เขาบอกว่าตัวเองเป็น social artist ไม่ใช่ activist ที่มีวาระ ชัดเจน เขาอยากให้เป็นเวทีให้ผู้คนมาพบกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน ร่วม มือกันสร้างสรรค์สังคมที่มีคุณค่าและน่าอยู่

บทเรียนจาก "ชีวิต ความไฝ่ฝันและการต่อสู้"

ชีวิตทั้งของปัจเจกหรือของชุมชนก็ล้วนแต่เป็นการต่อสู้ ต่อสู้ ไปพร้อมกับการเรียนรู้ การค้นหาวิธีการที่จะบรรลุเป้าหมาย ซึ่งอาจเพื่อการฟื้นฟูทุนทางสังคมอย่างวิถุชุมชน เพื่อเชื่อมโยงผู้คนที่แตกต่างกันอยู่ให้เข้าด้วยกัน แต่ก็ต้องต่อสู้กับกฎเกณฑ์ต่างๆ การหาทางทำให้เป็นของชุมชนจริงๆ ไม่ใช่เป็นเครื่องมือของคนบางกลุ่มบางพวก เป็นช่องทางหารายได้ซึ่งง่ายกว่าการหาความร่วมมือร่วมใจของชุมชน วิถุชุมชนจำนวนมากอยู่ได้เพราะมีโฆษณา ขณะที่บ้านจำรุงไม่มี และเลือกที่จะหาไม่เล็กๆ จำนวนมากมาค้า แทนที่จะหาไม่ใหญ่ไม่กี่ตันมาค้าไว้

ชีวิตของชาวเขาปะกาเกอญอที่แม่ฮ่องสอนยังเป็นเรื่องหนักหนาสาหัส พวกเขาดูเหมือนต้องต่อสู้กับกระแสสังคมสมัยใหม่อย่างโดดเดี่ยว และหาคนเข้าใจในวิถีชุมชนของพวกเขาค่อนข้างยาก คนกล่าวหาว่าพวกเขาทำลายป่าและสิ่งแวดล้อมโดยไม่พยายามเรียนรู้ว่า ระบบคุณค่า และวิถีชุมชนของพวกเขาเป็นเช่นไร ไม่เข้าใจเรื่องวิถีของคนที่อยู่กับธรรมชาติ อยู่ด้วยการเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ โดยไม่อ้างสิทธิส่วนบุคคล แต่เน้นที่สิทธิชุมชน สิทธิของส่วนรวม การคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์จึงเป็นเรื่องยาก พร้อมกันนั้นก็ยังมีการแสวงหาผลประโยชน์ที่รุก

เข้าไปถึงในมุ้ง ยากที่จะต้าน แต่พวกเขาก็ยังมั่นคงและหวังว่าจะรักษาความเป็นชุมชนที่อยู่ได้ด้วยพึ่งพาอาศัยกันนี้ เพราะหากทุนทางสังคมนี้ลบเลือนไปเมื่อใด พวกเขาจะถูกกลืนจากสังคมสมัยใหม่อย่างหมดสภาพในที่สุด

ขณะที่กรณีลุงคำป่วนที่จังหวัดเลยเป็นกรณีที่เหมาะสมของคนที่ต่อสู้ประเภท "สู้แล้วรวย" เรียนรู้จากประสบการณ์ และประสบความสำเร็จ แม้จะได้มาด้วยความยากลำบาก แต่ที่สุดก็ได้รับการยอมรับจากสังคม ทั้งยังแบ่งปันช่วยเหลือชุมชน คนยากไร้ และกลายเป็นตัวอย่างของการบริหารจัดการทรัพยากรและทุนชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการไม่ได้เน้นแต่เพียงผลทางเศรษฐกิจ แต่ผลที่มีต่อชีวิตโดยรวม ต่อสุขภาพของตนเอง ของสังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้ลุงคำป่วนเป็นผู้นำสำคัญในการทำเกษตรชีวภาพ เกษตรอินทรีย์ ตามกระแสที่กำลังเกิดขึ้นในโลก

กรณีร้านหนังสืออิสระทั้ง 3 ที่สุพรรณบุรี เชิงใหม่และภูเก็ต เป็นความฝันของคนที่ยากทำอะไรดีๆ ที่มีคุณค่าเพื่อสังคม มีความสุขที่เห็นสิ่งดีๆ ถูกเสนอให้ผู้คนด้วยใจ ไม่ใช่เพียงด้วยผลประโยชน์ทางธุรกิจอย่างที่ร้านหนังสือทั่วไปทำกัน แต่นั่นก็เป็นการทวนกระแสที่ยากยิ่ง เพราะโลกธุรกิจที่เต็มไปด้วยผลประโยชน์นี้ไม่ปรานีใคร ไม่ค่อยมีที่สำหรับ

"น้ำใจ" "อุดมการณ์เพื่อสังคม" เท่าใดนัก เป็นสังคมที่ปลาใหญ่กินปลาเล็ก ซึ่งทำลายอย่างยิ่งว่า ที่สุดแล้ว ร้านหนังสือเหล่านี้จะยืนหยัดอยู่ได้หรือไม่ นานเท่าใด และจะมีวิธีไหนที่จะทำให้ยังยืนได้จริง นอกจากการนำเสนอ ที่มีคุณภาพ การจัดเวทีการพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างผู้อ่าน เป็นการทำงานแบบเครือข่าย แบบหุ้นส่วนพันธมิตร

ชีวิตของคุณสุทธาสินี น้อยอินทร์ ที่เปิดเผยตัวเองแบบไม่มีอะไรปิดบัง เป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้สิ่งที่ใฝ่ฝันตั้งแต่วัยเด็ก ความรักความเข้าใจ อิสระเสรี เธอโยยบินจากบ้านในเมืองหลวงไปแสวงหาตัวเอง หาสัจธรรมของชีวิตบนเขาบนดอย ในชุมชนแออัดของเมืองหลวง ในหมู่บ้านชนบท เผชิญกับปัญหาสารพัดของสังคม และที่สุดก็ต้องเผชิญกับสภาพของความเจ็บป่วยร้ายแรงอย่างมะเร็ง

แต่เธอก็ไม่ได้สิ้นหวัง แสวงหาคุณค่าและความหมายจากการทำงาน และต้องการมีชีวิตอยู่ หาทางรักษาตัวเองทุกวิถีทาง แม้วันนี้จะไม่หายจากโรค เธอก็เหมือนกับ "หาย" ไปกว่าครึ่งแล้ว ได้เข้าใจชีวิตและปล่อยวางได้ในระดับที่พร้อมที่จะรับกับทุกอย่างที่เกิดขึ้น

กรณีของคุณนาวัน ลาวัลย์ชัยกุล เป็นตัวอย่างของความฝันที่ก้าวข้ามขอบฟ้า ทลายกรอบทางความคิดและวิถีเดิมๆ สร้างเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างไม่ยึดติด อาศัยความเป็นศิลปินที่ใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือ

ศิลปะเป็นเรื่องของอารมณ์ที่เคลื่อนไหวและหวั่นไหวได้ ไม่ได้เกร็งและเกรงเหมือนเหตุผลที่มีมักจะยึดหลักและตีกรอบให้ตนเอง เขาจัดเวทีเพื่อตั้งคำถามให้สังคม ไม่ใช่ให้คำตอบสำเร็จรูป หรือสูตรสำเร็จ

ศิลปะเป็นการคิดแบบสร้างสรรค์ คิดนอกกรอบ ไม่ใช่คิดแบบเส้นตรงเหมือนการคิดเชิงเหตุผล เพราะชีวิตเป็นอะไรที่ไม่ใช่สองบวกสองเป็นสี่เสมอไป แต่เวียนไปเวียนมา และมีความจริงที่แปลกอยู่เป็นจำนวนมาก (paradox)

งานของนาวิณจึงเป็นงานสร้างกระแสดิด สร้างความคิดให้คนกระตุกต่อมความคิด ให้ตั้งคำถามมากกว่าหาคำตอบ ให้คิดรอบด้านและคิดข้ามขอบฟ้า ปฏิบัติในชีวิตจริงแบบ think globally act locally. เป็นงานที่เหมือนไม่มีวาระ ไม่มีระเบียบ เป็นความโกลาหล แต่ก็มีความเก๋ไก๋ที่ซ่อนอยู่ เป็นศักยภาพที่รอการพัฒนา และสุดท้ายก็อยู่ที่คุณค่าที่ว่า "ทำแล้วมีความสุข"

ในทั้ง 6 กรณีที่ได้นำเสนอสู่สาธารณะนั้นล้วนแต่เป็นการทำงานในรูปแบบใหม่ เป็นการสร้างเครือข่ายมากกว่าการสั่งการ ไม่มีเจ้านายแต่มีพันธมิตร เครือข่าย ทุกระดับ ไม่มีผู้ให้-ผู้รับ อันเป็นรูปแบบ(model) โบราณของการพัฒนาและการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ วันนี้มีแต่ความเป็นหุ้นส่วนพันธมิตร (partnership) ที่เคารพให้เกียรติกัน เห็น

คุณค่าของความเป็นคนของกันและกัน เป็นพลังอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้ปัญหาอันหนักหนาสาหัสของแต่ละกรณีที่คุณเหมือนจะหมดทางแก้ไขกลายเป็นเรื่องที่เราชนะได้ในที่สุด ไม่ว่าจะเป็นวิหิตที่จำรุง กรณีชีวิตของคุณตัวขาวเขาที่แม่ฮ่องสอน หรือแม้แต่คุณนาวินที่แม่ไม่ได้ยึดติดแต่ก็มีปัญหาอุปสรรคมากมายกว่าจะทำอะไรสำเร็จแต่ละเรื่อง

เขาเหล่านี้จะยืนหยัดอยู่ได้แค่นั้นมันไม่สำคัญเท่ากับได้พิสูจน์เหมือนกับผู้ติดเชื้อเอชไอวีจำนวนมากว่า “ถ้าคนเราสัมพันธ์กัน เกื้อกูลกัน และรวมตัวกันด้วยศรัทธาและความมุ่งมั่น แม้ตรบาป ความเจ็บป่วย และความตายก็สามารถเอาชนะได้”

บทสุดท้าย สุขภาวะ: วิธีแห่งความพอเพียง

สามสิบกรณีที่ยกมานี้เป็นส่วนหนึ่งของอีกมากมายหลายกรณีของบุคคล ครอบครัวยุคชุมชน เครือข่าย ซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ ทุกกรณีมีบทเรียนเดียวกันว่า ความโลภคือสิ่งที่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายชุมชน ทำลายชีวิต ส่วนใหญ่ไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใด เกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย ซ้ำๆ แต่ค่อยๆ กัดกร่อนพลังทางสังคม ที่เชื่อมสัมพันธ์ผู้คน และผู้คนกับธรรมชาติ ทำให้เกิดการแตกสลายทางธรรมชาติและทางสังคมในที่สุด

ก่อให้เกิดความโกลาหลไร้ระเบียบและเสียสมดุล อันเป็นที่มาสาเหตุแห่งทุกข์

ความโลภไม่ได้อยู่ในตัวบุคคลเท่านั้น แต่อยู่ในโครงสร้างทางสังคมและระบบที่ส่งเสริมความโลภ ทำให้ผู้คนที่ไม่เข้มแข็งพอยากที่จะต่อต้านหรือขัดขึ้น ใครบางคนบอกว่า "ทรัพยากรนั้นมีพอสำหรับความต้องการของคน แต่ไม่พอสำหรับความโลภของมนุษย์" (Resources are sufficient for man's need, but not sufficient for man's greed.) และนี่คือสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นวันหนึ่งในสังคมบริโภคที่พยายามยึดยึดทุกอย่างให้คนสับสนระหว่างสิ่งที่ "จำเป็น" กับสิ่งที่ "ต้องการ" ระหว่าง "การมี" (to have) กับ "การเป็น" (to be)

สามสิบภรณ์ได้แสดงให้เห็นพลังอันยิ่งใหญ่ของผู้คนและชุมชนว่าสามารถเอาชนะความโลภได้ สามารถอยู่อย่างพอเพียง และแม้จะยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทั้งหมด พวกเขาก็มั่นใจว่า นี่คือหนทางที่ถูกต้อง เป็นหนทางของความพอเพียง แม้ไม่มั่งคั่งร่ำรวย แต่ก็อยู่เย็นเป็นสุขมากกว่า เป็นสุขภาวะที่เกิดจากการรู้จักตัวเอง รู้จักเป้าหมายของชีวิต รู้จักพอ

นี่ต่างหากที่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดสุขภาวะ เป็นสุขที่เกิดมาจาก "ข้างใน" มาจาก "ใจ" เป็นพลังที่ "ระเบิดจากข้างใน" กลายเป็นรากฐานการพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน